

RIKSANTIKVAREN

SAKSBEHANDLER
Inger Karlberg
INNVALGSTELEFON
22 94 0

Vedlegg **ARKIV** / Tilhører
Sak: .....

TELEFAX

DERES REF.

DERES DATO

VÅR REF.
93/04273/
Ark. B-66-68

VÅR DATO

12 JAN. 1995

IAKN
Oldsaksamlingen,
Frederiks gt. 2
0164 Oslo

INST. FOR ARKEOLOGI, KUNSTHISTORIE OG NÜMISMATIKK Universitetet i Oslo		
Saksb.: JHL	27 AUG 1998	Kopi:
Ark.: 0604		
Saksnr.: 98/5404	Dok. nr.: 1	

OVERSENDELSE AV RAPPORT ETTER ARKEOLOGISK UNDERSØKELSE I KONGSBERG.

I forbindelse med Johan Jarnæs sine registreringer i Kongsberg-området foretok Riksantikvaren i september 1994 en registrering ved Småland/Seterdalen og en mindre utgravning ved Rundtjern.

Bakgrunn for undersøkelsen var å klarlegge om noen av Jarnæs sine registreringer var omfattet av kulturminneloven som automatisk fredete kulturminner. Verken skjerpel, røyser og steingjerder ved Rundtjern eller røyser ved Småland/Seterdalen blir tolket som automatisk fredete kulturminner etter undersøkelsen.

Vi oversender med dette rapporten til orientering. Dersom noen har kommentarer til rapporten, ville vi gjerne motta disse i løpet av 14 dager.

Undersøkelsen ble delvis bekostet av Kongsberg kommune under forutsetning av at det ble avsatt midler til en utstilling i forbindelse med forprosjektet. Utstillingen er planlagt å finne sted i Kongsberg bibliotek fra 20. februar 1995.

Med hilsen

Lyder Marstrander
førsteantikvar

for
Inger Karlberg

Likelydende brev til:

Kongsberg Kommune, Kirke og kultur, Postboks 115, 3601 Kongsberg
Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Oldsaksamlingen.
Buskerud fylkeskommune, Kulturetaten.

Norsk Bergverksmuseum Sølvverket, Hyttegt. 3, 3600 Kongsberg.

Arne Emil Christensen, IAKN, Oldsaksamlingen, Oslo.

Jan-Erik G. Eriksson, Rikstantikvaren, Distriktskontoret for Tønsberg.

Kristin Jahnsen, 3 Arkitekter A/S, Langesgate 1, 0165 Oslo.

Inger Sælebakke, Jørgen Moesgt 8d, 3600 Kongsberg.

Johan Jarnæs, Stertebakke 7b, 3600 Kongsberg.

KONGSBERG

RAPPORT FRA ARKEOLOGISK UNDERSØKELSE SEPTEMBER 1994 REGISTRERING AV UDATERTE KULTURMINNER.

**INNBERETNING VED INGER KARLBERG
20. DES. 1994**

Sak:Riksantikvarens arkiv: 93/04273, B-66-68: Registrering av udaterte kulturminner i Kongsbergsområdet.

Forsidefoto: Mulig skjerp ved Rud. Foto v/Inger Karlberg.

INNHold

• Bakgrunn for forprosjektet	2
• Beskrivelse av landskapet	3
• Befaring - resultat	3
• Rundtjern	3
• Småland	4
• Rud	4
• Gamlegrendåsen	5
• Arkeologisk sjakting - resultat	7
• Arkeologisk registrering - resultat	11
• Kulturhistorisk tolkning	21
• Kulturminner fra befaringen	21
• Kulturminner fra den arkeologiske utgravningen	21
• Kulturminner fra registreringen	23
• Sammendrag	24
• Presseomtale	24
• Formidling	26
• Vurdering av forprosjektet	26
• Vedlegg	
1. Oversikt over innlevert originalmateriale (dagbok, tegninger, etc.)	
2. Fotoliste	
3. Litteraturliste	
4. Oversiktskart (M711-kart) med registreringer utført av Johan Jarnæs.	
5. Oversiktskart: Avmerket befaringsområder, sjaktområdet og registreringsområdet.	
6. Utsnitt av ØK-blad CD-039-5-1, med registreringsområdet ved Rundtjern,.	
7. Planskisse over røys 1 og 2, steingjerde, skjerp og sjakt ved undersøkelsen 13-14.sept.1994.	
8. Plan- og profiltegning av sjakt ved Rundtjern, mål: 1:20.	
9. Utsnitt av ØK-blad CD 040-5-3, med registreringsområdet ved Småland/ Seterdalen.	

BAKGRUNN FOR FORPROSJEKTET

Forprosjektet omfatter befaring i Kongsbergområdet, en arkeologisk undersøkelse, rapport med gjennomgang av resultatet fra befaringen og undersøkelsen, og en utstilling med presentasjon av resultatet.

Bakgrunn for den arkeologiske undersøkelsen i september 1994 var registreringer i Kongsbergområdet som kunne indikere bergverksdrift tilbake til middelalder og kanskje eldre. Gjentagende ganger har lokalhistorikeren Johan Jarnæs kontaktet kulturminneforvaltningen med slike registreringene. Et femtitalls registreringer foretatt gjennom en årrekke er forelagt Oldsaksamlingen, Buskerud fylkeskommune, Bergverksmuseet og Riksantikvaren. Registreringene omfatter ulike typer av kulturminner, betegnet av Jarnæs som røyser, skjerp, pluggede skjerp og steiner som markerer siktelinjer i månekalenderen.

Det har vært vanskelig å få en oversikt over sakspapirer og resultat fra tidligere registreringer i Kongsbergområdet. Kontakt med arkivar ved Oldsaksamlingen har ikke gitt resultat.

Rapporten fra feltundersøkelsen i september 1994 vil således ikke inneholde sammenlikninger med tidligere undersøkelser og resultater.

Samtidig som feltundersøkelsen ble gjennomført arbeider Riksantikvaren med kulturmiljøfredning av bergverksområde i Kongsberg. Lenge har enkelte kulturminner stått på fredningslisten, men uten tinglysning har de ikke hatt et fremtidig, sikkert vern. Planlagt verneområde vil omfatte omlag 2000 enkeltobjekter,¹ og det ligger vest for Kongsberg. Områdene fra undersøkelsen i september 1994; Rud, Småland og Rundtjern ligger inntil fredningsområdet i øst.

Et av forprosjektets formål er å gjøre opp status av kulturminnene som er registrert og å vurdere om ytterligere undersøkelser bør foretas i området.

BESKRIVELSE AV LANDSKAPET

Landskapet er kuppert med glisne barskogsbelter på bergknausene og frodig blandingsskog i ller og dalbunner. Bekker, myrer, tjern og små innsjøer løser opp i det kupperte landskap. Generelt deles området innenfor Kongsberg kommune i fire geografiske områder. Et av disse inneholder eruptive bergarter, godt synlig i terrenget. Mange av registreringene til Johan Jarnæs ligger innenfor dette området.

BEFARING - RESULTAT

Utvalgte områder av de udaterte kulturminneregistreringene ble befart 12. september 1994. Følgende deltok på befaringen: Johan Jarnæs, Peder Danielsen (begge fra Kongsberg historielag), Jan Erik G. Eriksson (Riksantikvaren, Distriktskontoret for Tønsberg), Inger Sælebakke og Inger Karlberg (begge ansvarlig for den arkeologiske feltundersøkelsen).

Befaringen omfattet områder ved Rundtjern, Småland, Rud og Gamlegrendåsen (vedlegg 5). Områdene inneholdt ulike kulturminnetyper; mulige gravrøyser, rydningsrøyser, steingjerder, skjerp, pluggede skjerp, helleristningsfelt og mulig astronomisk observasjonssted. Kulturminnene presenteres i rapporten i henhold til rekkefølgen under presentasjonen i felt under befaringen. Presentasjonen omfatter kort beskrivelse av landskapet, kulturminnene, informasjon omkring kulturminnene gitt under befaringen, samt en faglig vurdering som ble foretatt i løpet av denne dagen mht. utvelgelse av objekter for nærmere undersøkelse.

RUNDTJERN

I landskapet mellom Storåsen og Rundtjern² ligger et SSØ-NNV-gående høydedrag med åpen vegetasjon. Vest for høydedraget ligger Kvartusdalen og igjen V for dette et høydedrag hvor David gruve, Salomon gruve, Gechworner gruve, Concordia gruve, Herzog Ulrichs gruve, m. fl. ligger. I området like V for stedsnavnet Beckerkjøkkenet finnes flere steingjerder og steinrøyser. Steingjerdene er 0,5-1,0m høye og de bukte seg langsetter og oppover skråningene SØ for Rundtjern. Ved et sted bukte et av steingjerdene seg langsetter høydedraget og deretter svinger seg opp mot høydedragets sydlige del. Inntil steingjerdet, i vest, ligger en steinrøys, og på nordøstsiden av gjerdet ligger et skjerp. Det er mulig at det eksisterer flere røyser, steingjerder og skjerp i området.

---

¹ Bjørn Ivar Berg, 1993: «Kulturminnet Kongsberg Sølververk».

² Rundtjern finnes på Økonomisk kartverksblad: Funkelia CD 039-5-1.

Begrunnelsen for befaring i dette området var at det var det første stedet hvor Johan Jarnæs hadde registrert kort avstand mellom kulturtypene: Røys, steingjerde og skjerp. Det ville være mulig å foreta en begrenset utgravning i dette området for å avklare eventuell forbindelse mellom objektene, samt søke etter organisk materiale til C14-datering.

Følgende informasjon ble gitt om skjerpene av Johan Jarnæs: Dette er et enkelt, lite skjerp som viser tydelig hvor sølvforekomstene ligger, i krysning mellom kvarts- og diabasganger. Skjerpene inneholder ingen tydelige huggmerker eller fyrsettingsmerker. I liten skala finnes et åpent stoll i direkte kontakt med skjerpene. Noe avfallstein ligger utenfor skjerpinnegangen. Trolig har det vært et større område som har vært interessant for «tidlig bergverksdrift», da området like foran skjerpene er nedsenket i forhold til omkringliggende terreng. «Røysa» V for skjerp og steingjerde inneholder trolig bruddstein fra skjerpene.

Faglig vurdering av området omfatter følgende: Det er nødvendig å gjøre følgende avklaringer av området: Har røys, steingjerde og skjerp samme datering? Forhistorisk, middelalderisk eller etterreformatorisk datering? Utgjør disse en helhet? Representerer kulturminnene forskjellig datering? Er det i tilfelle noen historisk sammenheng mellom noen av kulturminnene? Arkeologisk undersøkelse kan innbefatte sjaktgraving fra skjerp til steingjerde, evt. fra skjerp til røys, igjennom steingjerdet. Deretter dokumentasjon av sjakt, samt uttak av C14-prøve. Skjerpene bør undersøkes nøyer, samt en mindre arkeologisk undersøkelse i bunn av skjerpene. Området omkring bør underlegges en nøyer registrering.

SMÅLAND

Området ligger NNV for Tangentjern og Bakkenåsen i en vestvendt skråning mellom gårdene Småland og Seterdalen.³ I SV finnes det store sammenhengende gruve- og skjerpfeltet, nevnt under beskrivelsen av landskapet ved Rundtjern. Området ved Småland inneholder et 20-talls røys, rester av steingjerder, trolig fossil åkermark, hustufter og mulige pluggede skjerp. Under befaringen ble vi forevist en stor kasserøys Ø for skogsbilveien til Seterdalen, samt en mulig hustuft i samme området og enkelte røys V for skogsbilveien.

Det vil kreve stor arbeidsinnsats for å få oversikt over området, mht. registrering, datering og kulturhistorisk tolkning. Følgende må avklares: Forholdet til bergverksdriften generelt, de ulike kulturminnetypene: rydningsrøys, pluggede skjerp eller gravrøys, mulighet for å forsøke å datere røys indirekte etter form, vurdere uttak av pollenprøver fra myrområder, forsøke å se et historisk perspektiv på utnyttelsen av landskapet med steingjerder, fossil åkermark, hustufter, rydningsrøys, skjerp, pluggede skjerp og å belyse forholdet mellom bosetningsmønster og bergverksdrift.

RUD

Området ligger SV for Kongsberg og omfatter røys, steingjerder, skjerp og mulige, pluggede skjerp. Noen av kulturminnene ligger i sterkt skrånende terreng, mens enkelte av skjerpene ligger innerst i en slukt eller på den ene skråningen av en trang dalbunn. Landskapet inneholder sannsynligvis spor etter eldre veifar. Området betegnes som Rud⁴ i forbindelse med befaringen. I S kommer det befarte området i kontakt med fredningsforslaget til kulturminnefredning (Lov om kulturminner § 20) av bergverksdrift ved Saggrenda. To til tre

³ Småland og Seterdalen finnes på ØK-blad: Haus-Gabel CD 040-5-3.

⁴ Rud er avmerket på ØK-blad: Svartåsen CD 039-5-3.

skjerp ligger innerst i en trang, frodig og fuktig dal hvor det strekker seg steingjerder på tvers av dalen. I N og V er det stor rasfare og det finnes enkelte større ansamlinger av raste steiner.

Om stedet har Johan Jarnæs uttalt at skjerpene vitner om primitiv gruvedrift, trolig fyrsatte skjerp av beskjeden, forhistorisk karakter. Igjen finnes avfallsstein med kvarts og kvartskrystaller, slik som ved Rundtjern. I det sterkt skrånende terreng, NØ for slukten ved Rud, anses røysene for å kunne være pluggede gruver/skjerp, samt at «steingjerdene» i form ser ut som «buktede slanger med hode». Slike slangeformede steinkonstruksjoner er omtalt i andre land i forbindelse med forhistorisk gruvedrift.

Igjen vil det kreves en omfattende registrering av området, hva det inneholder og tolkning av de registrerte kulturminner. Skjerpene må avklares mht. funksjon, avgrensning, omfang, antall og datering. Finnes det bosetningsspor i området? Hvilken funksjon har veifarene, og datering? Positivt er at en kulturminne-registrering her kan ses i sammenheng med Riksantikvarens fredningsarbeid ved Saggrenda. Skjerpene finnes i ulike terrengetyper; åpent, sterkt skrånende terreng og innerst i en trang dalside. For å få utbytte av en undersøkelse må flere skjerp og 1-2 røys utgraves og undersøkes, samt en omfattende registrering av kulturlandskapet.

GAMLEGRENDÅSEN

Av de aktuelle befaringsområdene, er området på og omkring Gamlegrendåsen⁵ det mest omfangsrike hva gjelder typer av kulturminner og antallet. Under befaringen ble vi forevist et helleristningsfelt med skålgroper, eldre greske tegn og latinske bokstaver, «astronomisk observatorium», gravrøys, røys fra gruvedrift, mulige pluggede skjerp og mulige skjerp.

Helleristningsfeltet beliggende på et tun, ved Langtjenn på Gamlegrendåsen inneholder minst to ulike typer av tegn; billedtegn og bokstaver. Tradisjonelle og velkjente er skålgropene. Imidlertid finnes greske tegn, muligens 6 tegn, på bergflaten. Ett av disse kan se ut som bokstaven E eller et svært enkelt skip med mannskapstreker. En enkelt figur med ben og armer, samt en skravert oval på hodet/ som hode, finnes ved de greske skrifttegn. Feltet inneholder også to rekker av mer moderne bokstaver, ant. latinske.

På befaringen hadde Johan Jarnæs med bok over eldre greske bokstavtyper, hvorav typene på helleristningsfeltet kunne likne bokstavene angitt for skrift fra Naxos 8.-9. årh. f. Kr. Menneskefiguren finnes i følge Jarnæs på helleristningsfelt sydover i Europa, i Tyrol og i Italia. Kan dette være spor etter bosetning og aktivitet ca. 500 f. Kr.?

Johan Jarnæs har undersøkt nærmere det han betegner som «astronomisk observatorium», hvor det gjenfinnes 6 av totalt 8 kantstilte steiner som er ordnet i forhold til månen. Ved å sikte over steinene får man endepunkter der månen snur hvert 18,6 år. Det finnes siktelinjer for sommer- og for vintertid. «Siktsteinene» består av større steinblokker stående på høykant og enkelte er delvis oppbygd på mindre stein. Jarnæs tror at et av disse stedene med stein kan skjule en gravtype fra steinalderen (en dolmen).

I ytterkant av området, i SØ, ligger en mulig gravrøys. Ansvarlig ved Oldsaksamlingen har befart området og tolker røysen som gravrøys fra bronsealder/eldre jernalder. Likendende gravrøys, datert bronsealder/eldre jernalder finnes på platå/høyre liggende deler av det SV

---

⁵ Deler av Gamlegrendåsen er dekket på ØK-blad: Kongsberg CD 039-5-2 og Gomsrud CD 039-5-4.

del av Gamlegrendåsen. Gravrøysa er kontrollert og godkjent som automatisk fredet kulturminne av Universitetets Oldsaksamling, IAKN.

I det sistnevnte området, den sydlige del av Gamlegrandåsen kan det være rester etter graveskjerp som ble tatt opp igjen til gruvedrift på 1700-tallet. Et av skjerpene inneholder bokstavkode/tegn over skjerpinngangen. Gravrøysa som er stadfestet av IAKN som fornminne, ligger i samme område i synlig avstand fra skjerp. En C14-prøve fra trekull under gravrøys er datert til 2200 f. Kr.

Under befaringen ble kun noen av Jarnæs sine registreringer i området forevist. Konklusjon ut fra dette er at Gamlegrendåsen er et omfangsrikt og spennende område, med ulike typer av kulturminner. En omfattende registrering av de ulike typer vil være nødvendig som forundersøkelse for utvalg av objekter i en hovedundersøkelse bestående av bl.a. arkeologiske utgravninger. Enkelte av kulturminnene vil kreve ekspertise fra andre fagfolk. Eksempelvis helleristningsfeltets tegn med uttalelse fra språkforskere og de «astronomiske steinene» med nøyere undersøkelse utført av astronomer. Ved begge disse undersøkelsene vil arkeologer kunne delta ved studie av huggeteknikk på berget, nøyaktig innmåling av steiner i «det astronomiske observatorium», gransking av spor/riller/merker i steinene som «siktelinjer» og utgravning under steinen som antas å være en del av en dolmen. Området har stort forskningspotensiale. En teamsammensatt hovedundersøkelse ville i forkant kreve fullstendig registrering og innmåling av kulturminner og avklaring av kulturminnene i forhold til dokumentasjon/registreringer og funn utført av Bergverksmuseet i Kongsberg. Også i dette området opptas man av de samme spørsmål som tidligere: Datering av kulturminnetypene? Samtidighet? Kulturminnenes funksjon i samfunnet?

Bildet viser et skjerp/gruveinngang på Gamlegrendåsen. Fot v/Inger Karlberg.

En samlet vurdering av de befarte områdene viser at flere av områdene vil kreve mer enn et til to ukesverk, ang. registrering, utgravning og tolkning. Begrenset tid påvirker således valget av objekter for nærmere undersøkelse. I tillegg prioriteres objekter til forundersøkelse ut fra arkeologkapasitet. For fremtidige undersøkelser vil det være mulig ved både Gamlegrendåsen og ved Rud å knytte landskapsgeografer, geologer, historikere, bergverksspesialister, astronomer, språkforskere, o. likn. til større prosjekter.

Den arkeologiske forundersøkelsen vil omfatte en avgrenset utgravning ved skjerpet ved Rundtjern og en registrering av røysfelt ved Småland/Seterdalen. Begrunnelsen for valget bygger på at det er geografisk nærhet mellom disse to områdene, slik at det kan om mulig trekkes en mer omfattende kulturhistorisk tolkning. Videre er det innbyrdes begrenset avstand mellom kulturminner; røyser, steingjerder, skjerp eller tufter som vil innebære at en utgravning og registrering vil kunne gjennomføres på begrenset tid. Dessuten er det ett objekt eller en kulturminnetype som finnes i begge områdene: Røyser.

ARKEOLOGISK SJAKTING - RESULTAT

Forut for den arkeologiske undersøkelsen, med åpning av sjakt mellom røys/steingjerde og skjerp, ble det utført en mindre, avgrenset registrering i landskapsområdet NV for Høkerberget/Storåsen (vedlegg 6). Det ble funnet 4 røyser og et mulig nytt skjerp i tillegg til skjerpet registrert av Johan Jarnæs. I det nye skjerpet var det tydelig spor etter nylig tilhugging, og det lå kvarts på bakken foran skjerpinnegangen. Skjerpet var lite og tydelig raskt gitt opp som lite funnholdig. Det kan ha vært lett etter sølv, men også bergkrystall i skjerpet. Dette skjerpet omtales ikke videre blant kulturminner i området.

Registrering av røyser og skjerp SØ for Rundtjern

Registreringen fant sted 14. sept. 1994 i fellesskap, men slik at Inger Sælebakke beskrev kulturminnene, mens Inger Karlberg laget skisse over området, samt fullførte plan- og profiltegninger av sjakten.

Røys 1

På eiendom 8651/1 ligger røys 1, inntil et steingjerde i øst. Steingjerdet danner grense mellom eiendommene 7712/1, 7715/1 og 8651/1. Mot N er det utsikt mot Haus Gabel-åsen, og i NØ og Ø et det barskog blandet med løvskog. Røysa ligger i åpen barskogvegetasjon med mose og lyng i bunnen. Røysa er noe dekket av mose. Den ligger i kuppert terreng, med sterkt hellende skråning nedover mot ØNØ. Et par meter ØNØ for røysa er det en bratt skrent. Den SØ-delen av røysa går i ett med et SV-NØ-gående steingjerde. Røysas lengde NNV-SSØ er 6,2m, bredde ca 4,5m og høyde målt i skrånende terreng til 0,3-1,0m. Røysa består av rundkamp, steinstørrelse omkring 0,3x0,2x0,1,2m. I vestre kant av røysa ligger 2 større steiner; 0,9x0,6x0,45m og 1,2x0,9x0,25m.

Røys 2

På eiendom 7751/1, ca 30 m SSV for røys 1, ligger røys 2. Røysa ligger i samme terreng- og vegetasjonstype som røys 1. Østre del av røysa ligger på et berg, og NØ for røysa går et steingjerde i retning SV-NØ. Det er ikke direkte kontakt mellom røys og steingjerde, men en minste avstand på 0,3m. Røysa er tilnærmet oval i formen, og den måler N-S 9,5m, Ø-V 5,2m og med en høyde på 0,7-1,5m. Røysa består av stein med variende størrelse, men bygd opp med tydelig «mur» av kantstilte steiner og i bunnen partier med tilnærmet tørrmursteknikk. Steinene oppå røysa er mer usystematisk lagt. Steinstørrelsen varierer fra 0,1x0,05x0,03m til

ca 1,1x0,9x0,65m. Av type er steinene delvis rundkamp og delvis naturlige bruddsteiner. Røysa er bevokst med mose.

Røys 3

Fortsatt på eiendom 7715/1 ligger røys 3 i en avstand av ca 50-60m SØ for røys 2, og rett NØ for avmerket sti på kartet (CD 039-5-1). Røysa ligger i kuppert terreng på et svakt høydedrag og med en bratt skrent mot NØ og Ø. Barskogvegetasjonen er innblandet med yngre løvskog, samt lyng, mose og gress i bunnvegetasjon. Utsikten er hemmet av tett vegetasjon. Røysa er 23m i lengden, ca 4,5m bred og 0,5-1,0m høy. Røysa er ikke klart avgrenset eller med klar form, men den «bukter» seg på bergflaten og kan minne om et steingjerde som er blitt brutt. Den består av rundkamp og naturlig bruddstein. Størrelsen på steinene varierer fra 0,1x0,12x0,06 til 1,0x0,65x0,3m.

Røys 4

Røys 4 ligger i samme vegetasjon- og terrengetype som røys 3, inntil sydsiden av den stien som røys 3 ligger ved. Eiendommen er samme som for røys 3. Røys 4 ligger ca 8m SV for røys 3. Igjen er røysformen uklar, tilnærmet en svak S-form, som syntes å følge den underliggende fjellformen. Røysa måler 26m i lengde, 8,5m i bredde og 0,5-1,0m i høyde og den består av rundkamp og naturlig bruddstein. Steinstørrelsen varierer fra 0,08x0,1x0,07m til 1,0x0,65x0,3m. Røysa er noe dekket av mose, men særlig i NV-delen er det flere påkastede steiner uten mose/lav og som syntes å være lagt her sekundært.

Andre observasjoner i registreringsområdet

Innenfor det området som er registrert (se avgrensning, vedlegg 6) er det også funnet en større stein m/mindre stein i underkant, slik som «de astronomiske steinene» på Gamlegrendåsen. Imidlertid gav ikke siktelinje mot Haus Gabel-åsen den riktige kompassretning for at denne steinen kunne være en del av et system for observasjon av månens bevegelse i himmelrommet. Dette ble utprøvd under befaringsdagen av Johan Jarnæs.

I sydlig del av registreringsområdet ble det funnet en synlig vertikal bergflate, med et halvsirkelformet plata foran. Plataet bestod av stein, men disse var i store trekk dekket av et torv- og gresslag. Det var ikke spor i bergflaten etter uttak av stein. Men plattformen minnet mye om slike arbeidsplattformer som dannes foran skjerpinnanger da steinmateriale frakes ut og en første tilhugging skjer direkte utenfor inngangen.

Konklusjon fra registrering av 4 røys

Ingen av disse røysene er registrert ved økonomisk kartverk tidligere. Røys 2 er registrert av Johan Jarnæs. Røysene 3 og 4 oppdaget Jarnæs ved en senere anledning og dette ble meddelt Inger Karlberg på telefon etter at feltarbeidet var avsluttet. Imidlertid var røysene da allerede tatt med i registreringen i forbindelse med en generell oversikt over området ved SØ-del av Rundtjern.

Røys 1 har i form og beliggenhet trolig hatt en funksjon som rydningsrøys. Røys 2 er meget omstendlig bygd opp, muligens kan denne være en samling av avfallsstein fra uttak av masse fra skjerp. Røysene 3 og 4 kan være resterende deler av tidligere og lengre steingjerder. Omlag 150 m SØ for disse røysene ligger et steingjerde som er bevart i ca 100m lengde. Landskapet omkring og oppå Storåsen og Høkerberget bærer tydelig preg av de lange, buktende steingjerdene som dels følger terrengkurvene og dels går på tvers ned mot lavereliggende partier. Det kan virke som om røysene/steingjerdene er fra forskjellige

tidsperioder, slik at steingjerdene er fra det historisk yngre tidsavsnitt. Ingen av røysene har utpreget form eller beliggenhet som skulle tilsi gravrøys fra bronsealder/eldre jernalder. Om man tilskriver røysene en funksjon i et ryddet beiteområde, kan dette virke noe betenkt slik vegetasjon fremter i dag. Men steingjerdene og tildels røysene kan være viktige eiendomsmarkeringer i et system for utnyttelse av utmark. I denne sammenheng skal man heller ikke se bort fra at solide markerte grenser også kan ha hatt betydning i forhold til fjellets sølvressurser.

Røysene tolker Jarnæs som mulige pluggede skjerp. En registrering kan ikke bekrefte eller avkrefte denne teorien. Røysene 3 og 4 har den karakteristiske «slangeform» som Jarnæs har observert ellers i Kongsbergområdet, og som han mener er symboler hvor forhistoriske bergverksfolk signaliserer om funn i berget.

Kaptein C. L. Boecks forfattet/tegnet et kart sammen med G. Munthe over «Kongsberg Sølvverks Grube-Feldt» fra 1794-96. På dette kartet er det påført heltrukne linjer i retning NNV-SSØ hvor det ble observert diabasganger krysset med kvarts. Slike linjer gjenfinnes ikke over Storåsen. Den østligste av disse linjene, vest for Kongsberg, går i dalbunnen like vest for Storåsen. Så sett virker det som om området ved Rundtjern/Høkerberget er mindre attraktivt ut fra bergverkssynspunkt.

Skjerpet - beskrivelse og arkeologisk undersøkelse av området foran skjerpinnegang.

I det NØ parti av området ligger skjerpjet, i en avstand av ca 10,5 m V for røys 2. Skjerpet består av to åpninger i bergflaten. En stor vertikal åpning som måler ca 1,2m bred og 0,95 m høy og ligger vendt mot ØNØ, og en horisontal åpning (stoll) som måler 0,85m (lengde SSV) og 0,4m (bredde).

Det er tydelig at skjerpjet har fulgt en kvartsgang. Det kan også ses enkelte drusehull. Det indre av skjerpjet er nesten helt dekket av ulike lavarter. Det kan ikke ses spor etter bruk av bor på flatene.

En sjakt ble lagt fra skjerpinnegang til steingjerdet for å avklare forholdet mellom ulike jordlag, mellom røys og steingjerde, samt forholdet mellom ansamlinger av stein inntil skjerpinnegang og inntil steingjerde (vedlegg 7 og 8). Sjakten er ca. 0,5m bred og ca 8m lang. Den går i Ø-V-retning. Tydelig utskilles to ansamlinger av stein; En foran inngangen til skjerpjet og en i et ca 1 m bredt belte inntil vestsiden av steingjerdet. Begge steder ble det registrert store forekomster av kvarts og kvartsitt. Mellom ansamlingne ligger et vannholdig område. I dette området var det umulig å grave, men det ble stukket med jordbor. Det ble ikke funnet tilsvarende mengder med stein som de to andre stedene.

I et begrenset område foran skjerpinnegangen ble det funnet små kvartsavslag nedfelt i moselaget, toppen av torvlaget. Dette var tydelig spor etter en yngre og avgrenset bruksfase, som må tolkes som «gjenbruk» av skjerpjet i nyere tid (se profiltegning, vedlegg 8).

I sjaktens østre del ble det funnet noe stein trolig nedrast fra et eldre steingjerde. Parallelt med dette, ca 1m lenger øst lå et sterkt overgrodd og utglidd steingjerde. Dette steingjerdet har ligget langsetter terrenget, mens det nyere og tydeligere steingjerdet går i retning på tvers av høydekurvene.

Profiltegningen viser tydelig hvordan de to ansamlingene av stein fremtrer i terrenget. Sammen med skissen over området kan det virke som om berget tidligere har vært meget større, slik at uttak av stein har ført til en «grop» i landskapet foran dagens skjerpinnegang. Man kan tenke seg at et slikt brudd har vært dagbrudd, hvor forekomstene av sølv har vært lett tilgjengelig, nærmest synlig på overflaten og hvor det har vært mulig uten for meget innsats og for krevende teknikk, å følge kryssende diabas- og kvartsganger.

Det ble forsøkt å følge resonnementet: Stein fra et større, eldre skjerp var delvis kastet opp i røys (trolig den nærmeste, røys 2), delvis gjenbrukt i yngre steingjerder og resten gjenfunnet under torv mellom nåværende skjerp og steingjerdet. Dette skulle altså være bruddstein, som viste tydelig tegn til å være brutt ut av fjellet. Steinene burde ikke bære preg av slipespor etter skuring under isen. Om mulig burde steiner under torvlaget være enda mer skarpe i bruddene enn steiner i røys og steingjerde som tross alt ville være påvirket av vind og vær gjennom flere hundre år. Den klare, entydige forskjell mellom steinene var ikke åpenbar. Eneste synlige forskjell var at kvarts som hadde delt seg var blitt liggende på sin opprinnelige plass, beskyttet i sjakten. Slikt var i mindre grad tilfellet i steinrøys og steingjerde hvor kun et fåtall steiner var blitt spaltet. Spalting av de synlige stein skyldes trolig frostsprengning, mens oppdelingen av stein slik den ble funnet i sjakten, kunne tyde på varmepåvirket steinmateriale som først var sprukket, og deretter delt på det stedet det ble funnet.

Jordlagene (vedlegg 8, profiltegning) kunne ikke gi svar om hva som var skjedd. Torvlaget (lag 1) ligger imidlertid som en forseglet kappe over ansamlingene av stein, både foran skjerpinnegangen og mot steingjerdet. Profilen viser tydelig at de meget små kvartsavslag funnet foran skjerpinnegangen, ligger i toppen av torvlaget. Under torvlaget ligger et gråsvart jordholdig sand- og gruslag (lag 2), hvor de to steinansamlinger ligger. Kun i østlig del av grøften ble det gravd dypere, slik at et rødbrunt sandlag (lag 3) fremkom.

Det er tatt inn jordprøver fra lag 1, 2 og 3 øst i sjakten, fra lag 1 og 2 vest i sjakten, samt samlet inn enkelte steinprøver med tanke på utstillingen. Torv med kvartsavslag ble også innsamlet fra skjerpinnegangen. En mer tvilsom kullprøve ble gjort i sjakten ca 7m fra skjerpjet. Prøven er avmerket på plantegningen (vedlegg 8). Prøven er tvilsom da det er trekull som ligger i kontakt med en trerot, ca 0,1m u/markoverflaten. Dette var det eneste trekull som ble funnet i sjakten.

Bortsett fra noen steineksempler og jordprøver til bruk ved utstillingen, ble ingen steiner som vist på plantegningen (vedlegg 8), tatt opp fra sjakten. Sjakten ble gjenfylt med samme jordmasse etter endt undersøkelse.

Konklusjon

Sjakten kunne vise at det tydelig var brutt ved skjerpjet i to omganger. Den eldste var mest omfattende, den yngre var trolig kun «utforskende» for å se om det fantes mer sølv, eventuelt et søk etter bergkrystaller. Det siste brudd har skjedd i nyere tid. Datering av det eldste brudd er uklart. Etter at arkeologisk undersøkelse ved skjerpjet var avsluttet, tok Inger Sælebakke med Bjørn Ivar Berg fra Bergverksmuseet på befaring til skjerpjet ved Rundtjern. Han kunne meddele at skjerpjet ikke bar spor etter moderne sprengingsmetoder eller moderne huggredskaper. Trolig var det benyttet fyrsettingsteknikk i skjerpjet. Ut fra dette vil man fra arkeologisk hold anbefale at det ved en senere anledning graves inne i skjerpjet, bl. a. da mulighetene for å finne trekull kan være store ved bruk av denne teknikk. Samtidig ville man få en sikker datering.

Forholdet mellom skjerp, steingjerde og røyser er ikke helt avklart etter en begrenset undersøkelse. Røysene kan være eldre, samtidige eller yngre enn henholdsvis skjerp og steingjerde. Sjaktingen gav kun det resultat at et eldre steingjerde i S-N-retning trolig var yngre enn utkastet steinmateriale fra «bergdrift» ved skjerpet, da utrast stein fra gjerdet lå stratigrafisk over utkastet materiale fra skjerpet (hvis tolkningen av det siste er riktig). Inntrykket var at steingjerdene i området var meget forseggjorte. Sannsynlig var gjerdene del av to eiendomssystemer, hvor det eldste systemet bestod av gjerder som gikk parallelt med høydekurvene, mens det nyere system gikk på tvers, mer som «løkkedrift» hvor hver grunneier får eiendom både i dalbunn og på toppene. Videre undersøkelser må gjøres for å avklare eiendomsstruktur og gjerdenes funksjon.

ARKEOLOGISK REGISTRERING - RESULTAT

I området Småland/Seterdalen viste Johan Jarnæs røyser som han mente hadde tilknytning til bergverksdrift. Området har forskningspotensiale som kulturlandskap med hustuffer, røysfelt, steingjerder og trolig fossil åker- eller beitemark. Det historiske kulturlandskapet kan ha forbindelse med bosetning som var knyttet opp til bergverkssdriften. Problemstillingene blir følgende: Avklare røysfunksjon, datering av kulturminnene og sette røysene i en kulturhistorisk sammenheng.

Første steg ble tatt under registreringen: Gjennom dokumentasjon av steinrøysene ble det dannet ett grunnlagsmateriale for systematisering av røyser om mulig i typer etter kriterier som form, størrelse, beliggenhet, steininnhold, osv. Totalt ble det registrert 43 røyser, fordelt på 4 røysfelt (kart, vedlegg 9). Tre av feltene lå vest for skogsbilvei mellom Småland og den sydlig-liggende gård: Seterdalen. Det siste feltet lå øst for veien, midtveis mellom de to gårdene. Johan Jarnæs's registrerte røys lå i dette feltet. Den var utypisk i området med kraftig oppbygd «mur»/»sokkel».

Landskapet mellom Småland og Seterdalen er begrenset i vest av en NNV-SSØ gående høyderugg. Denne skiller området i vest fra bergverksdriftsområdet rundt gruvene: Lovisa Augusta, Charlotta Lovisa, Charlotte Amalie, Prins Christian, gamle Quintus, Sofie Magdalena, osv. Skogsbilveien er anlagt på et slakere parti ved foten av høydedraget. Østsiden av det registrerte området er todelt terrengmessig. I syd mot Seterdalen ligger et berg, navngitt som Bakkenåsen. Gården Bakken ligger like syd for åsen. På deler av berget har Jarnæs registrert et røysfelt. Dette ble ikke nøyere undersøkt i september. Terrenget nord for Bakkenåsen er flatere og myrlendt.

Røysfelt ble definert som samling av røyser, hvorav innbyrdes avstand var mindre enn 40 meter. Utover denne avstand ble det utskilt nye røysfelt. Røyser ble definert som en ansamling av stein laget av mennesker. Alle horisontale mål ble tatt fra ytterkant til ytterkant på røysene. Høydemål ble tatt fra sentrum av røysa, enten som gjennomsnitt eller som bunn og toppmål, når røysa ligger i hellende terreng.

Røysfelt 1

Røysfeltet ligger mellom Småland og Seterdalen, vest for skogsbilveien. Feltet ligger i østvendt skråning av NNV-SSØ-gående høydedrag på eiendom 7760/1. Feltets størrelse er ca 130x40m, med lengdeakse NNV-SSØ. Totalt ble det registrert 8 røyser.

Røys 1

Sydvest for bom ved skogsbilvei i en avstand av 14m ligger røys 1. Røysa er tilnærmet sirkulær, men formen følger i en viss grad det skrånende terreng. Røysa har klar avgrensning, men den er ikke oppbygget i ytterkant. Røysa er overgrodd og for tiden dekket av kvist. Steinene i røysa er jevnt like store, ca 0,2-0,6m. De fleste steinene er avrundet, og inneholder mest gneis og granitt.

Diameter= 6-7m, Høyde=0,5m, Foto= Svart/Hvitt 2(film nr.)/3(bilde nr.), Dias 2/1.

Foto av røys 1, 2 og 3: S/H 2/4, Dias 2/3

Røys 2

Røys 2 ligger 1m SV for røys 1. Røysa består av både store og små steiner, og den bærer preg av at steinene er «dumpet på plass», fremfor «ryddet». Gjennomsnittlig steinstørrelse ca 0,5x0,5x0,3m. Røysas form og overflate følger skråningen i terrenget. Trolig er røysa av yngre dato.

Lengde (SV-NØ)=10-11m, Bredde=7m, H=0,75m.

Røys 3

Røys 3 ligger 4m i SV-retning fra røys 2. Røysa er ikke klart avgrenset og den består av «utglidde» steiner i ytterkanten. Røysa består av større stein, men flest mindre, særlig i røysas sentrum. I SØ går røysa i ett med et mindre, utrast steingjerde. Deler av røysa er overgrodd med mose, mens i NV finnes mye mindre stein uten mose.

L (NØ-SV)=7m, B=5m, H=0,6-1,0m.

Røys 4

Omlag 4m V for røys 1 ligger røys 4. Røysa har lengderetning som skråningens fallretning. Den er sterkt overgrodd og meget uklar i formen, noe tilnærmet en L-form. Lengden blir 15m og 25m på den utstikkende delen. Steinstørrelse fra 0,2x0,4m. Det kan virke som om røysa er anlagt i to perioder, hvorav den eldre langsmed terrenget, mens den yngre følger terrengets skråning. Røysas N-lige del er uklar i avgrensingen. Noe moderne påfyllinger kan observeres på røysa, samt at det vokser ungtrær i den. Røysa virker mer som fyllområde, tippet fra traktor.

Røys 5

Omlag 15m fra røys 4 i retning SV ligger røys 5. Røysa har uklar avgrensning med noen utglidde steiner. Røysa er i dag dekket av kvist, noe eldre og noe nyere. Trolig er røysa av yngre dato.

L (NØ-SV)=18m, B=5m, H=0.8-1,0m.

Røys 6

Røysa ligger ca. 10m i SØ-retning fra røys 5. Den er orientert med lengdeakse Ø-V. Den er tydelig avgrenset og noe dekket av mose. Den består av både små og store steiner. Muligens er den «tippet» i nyere tid.

L (Ø-V)=4,5m, B=3m, H=0,6-0,8m. Foto av røys 6 og 7: S/H 2/5, Dias 2/4.

Røys 7

Omlag 13m SØ for røys 6 ligger røys 7. Denne er sterkt overgrodd med uklar avgrensning og uklar form. Røysa inneholder jevnt like, mellomstore steiner. Røysa er trolig påfylt i nyere tid, men den eldste delen er trolig ikke eldre enn 50-100 år. Røysa følger terrenget.

L (NV-SØ)=7m, B=4m, H=1,0m.

Røys 5, 6 og 7 ligger på samme høydekote. I nedkant (Ø) ligger noen mindre røyser.

Røys 8

Fra røys 7 til røys 8 er det ca 10m i Ø-lig retning. Røysa er oppbygd med 4-5 større steiner. I overkant glir røysa i ett med terrenget, men røysformen er noe uklar. Røysa inneholder jevnt store/mellomstore steiner. Den er dekket av mose og lyng, samt noen småbusker i ytterkant/overflate. Den virker ikke anlagt i nyere tid. Den ligger inntil bergknaus i Ø.

L (Ø-V)=6,5m, B=4m, H=1,0m. Foto: S/H 2/6, Dias 2/5.

Innenfor røysfelt 1 ligger også et **steingjerde**. Dette går i retning SV-NØ, vinkelrett inn for skogsbilvei. Steingjerdet er noe utrast. Steinene bærer preg av å være avrundet, ingen har skarpe kanter. Mål er skrittet opp i skrånende terreng:

L (SV-NØ)=10m, B=0,8-2,5m.

Røysfelt 1 - konklusjon

Røysfeltet ligger med 8 røysere og en del av et steingjerde på vestsiden av skogsbilveien mellom Småland og Seterdalen. De fleste røysene i feltet blir tolket som mer moderne, muligens fyllinger i forbindelse med nyere drift i området.

Røysfelt 2

Røysfeltet ligger SØ for røysfelt 1, på samme side av skogsbilveien og i samme terreng som røysfelt 1. Feltet inneholder 11 røysere og har en utstrekning på 60(NV-SØ)x45m på eiendom 7760/1. Et eldre plantefelt for gran ligger nord for feltet. Vegetasjonen er meget frodig, generelt i røysfeltet, og røysfeltet gir et «alderdommelig preg».

Røys 1

Røysa ligger som N-ligste røys av 3 røysere, ca. 85m S langs skogsbilvei, og ca 14 m SSV for veien. Røysa er sirkulær, med noe større stein i midten og mindre langs kantene. Den er sterkt overgrodd.

Diam=2,5m, H 1,0m.

Røys 2

Ca 0,5 m S for røys 1 ligger røys 2. Den er noe mindre enn røys 1, men med samme form og samme høyde. Den inneholder flere mindre steiner, også i sentrum.

Diam=2,0m, H=1,0m.

Røys 3

Røysa ligger ca. 3m S for røys 2. Den har klar avgrensning, den er avflatet i toppen og har noe ujevn overflate. Steinene er jevnt store, noe overgrodd, og det er få mindre steiner. Røysa er bevokst med lautrær i kanten. Steinene har lite steinlav.

L (NØ-SV)=6m, B=4m, H=0,5-0,8m. Foto av røys 1 og 2: S/H 2/7, Dias 2/6.

Røys 4

Det er 7m SSØ for røys 3 at røys 4 ligger. Den er bygd opp av store stein i ytterkant, den har klar avgrensning, men uklar form. Noe mindre stein i sentrum, den er overgrodd og inneholder noe kvist. Trær finnes langs kanten, ikke i røysa.

L=7m, B=5m, H=0,8m.

Røys 5

Fra røys 4 til røys 5 er det 10m i SØ-retning. Røysa inneholder et søkk i midten, den er sterkt overgrodd av mose, ikke noe steinlav. Et eldre, mindre rogn tre står ved kanten av søkket. Det ligger også noe stein N for røysa.

L=6m, B=4m, H=0,5m.

Røys 6

Røysa ligger ca 4 m i retning NØ for røys 5. Den har en jevnt avflatet topp, og er overgrodd og inneholder mange større steiner. Rotvelt er synlig i S-lig ende av røysa.

Diam=5m, H=0,5m.

Røys 7

Fra røys 6 til røys 7 er det ca. 7-8m i V-lig retning. Røysa går i ett med terrenget i SV. Den følger skrånende terreng, og har tydeligst røysform i NØ. Den inneholder mye større stein, noe steinlav, noe dekket av mose, men i formen er røysa noe uklar.

L=8m, B=5m, H=0,4m.

Røys 8

Omlag 1 m SØ for røys 7 ligger røys 8. Denne er meget overgrodd, også av lyng. Det står et furutre i N-enden. Tydeligst steininnhold av røysa finnes i NØ.

L=4m, B=3m, H=0,5m.

Røys 9

Røysa ligger 4m SØ for røys 8. Den har lengderetning langs skråning, ellers følger den terrenget. Den er noe uklar i form og avgrensning, men inneholder jevnt store steiner med noe mose og noe steinlav. Røysa er delvis skjult under kvist og kvast, og det finnes yngre trær langs kanten.

L=8m, B=4m, H=0,3m.

Røys 10

Denne røysa ligger ca 7m SØ for røys 9. Lengdeaksen følger det skrånende terrenget. Den inneholder jevnt store steiner, noen mindre i bunnen. Den har klar avgrensning og er delvis dekket av mose.

L=6m, B=4m, H=0,4m.

Røys 11

Denne ligger inntil V-siden av røys 10. Det er uklar avgrensning mellom røysene. Den er sterkt overgrodd, samme som røys 10, men med mye kvist i NØ-ende. Denne er enda mer utydelig enn røys 10.

Røysfelt 2 - konklusjon

Feltet inneholder minimum 11 røyser. Feltet har potensiale for å øke dette antallet, bl.a. nærmere skogsbilveien vil det være mulighet for flere røysfunn. Fire røyser ligger på rad og rekke i V-lig kant av røysfeltet. Dette er røysene 8, 9, 10 og 11. I motsetning til røysfelt 1 gir røysfelt 2 inntrykk av å være et «eldre» røysfelt.

Røysfelt 3

Feltet ligger som feltene 1 og 2, på V-siden av skogsbilveien. Røysfelt 3 strekker seg langs kanten av høydedraget ned omkring vestre del av det flate området ved Seterdalen. Røysfeltet

er det S-ligste av de 4 feltene, men ligger på samme eiendom som disse 7760/1. Feltet har uklar form, svak C-form, med lengde 150m og bredde 40m. I feltet ble det registrert 18 røyser.

Røys 1

Denne ligger ca 10 m VSV for veien. Denne ligger inntil sydsiden av et steingjerde. Røysa er tydelig bygd opp i kantene, lag på lag med stein. Den inneholder mellomstore og store stein i sentrum av røysa. Noen steiner er dekket av mose. Et rogn tre finnes i V-enden av røysa, samt bjerk og gran i N-enden. Lengdeaksen ligger hellende nedover med terrenget i NV.

L (N-S)=7m, B=5m, H=1,0m.

Røys 2

Omlag 41 m S for røys 1 ligger røys 2. Denne er klart avgrenset i terrenget og ligger på et platå. Den inneholder småstein m/steinlav, kun avrundede steiner. Omlag 12m Ø for røysa ligger et steingjerde. Steingjerdet er til dels lagt opp på bergflaten.

L=6m, B=4m, H=1,0m.

Røys 3

I avstand 16m i retning S for røys 2 ligger røys 3. Denne er forholdsvis lite synlig i, men etter granen å dømme som står i røysa, bør røysa være eldre enn 100 år. Røysa har uklar form, og den består av jevnt store, avrundede steiner. Den er avgrenset i forhold til terrenget.

L=6m, B=5m, H=0,8m

Røys 4

Denne ligger inntil syddel av røys 3. Det er en liten røys, bestående av ca 20 steiner som er lagt opp på en synlig bergknatt. Ingen mål er tatt på denne.

Røys 5

Denne ligger ca 5m SØ for røys 3. Steinene i røysa er lagt opp på en bergknaus. Den lavere del av røysa er noe dekket av mose, og det er mye småstein hvorav steinflatene er dekket av lav.

L=5m, B=3m, H=1,3m.

Røys 6

Røysa ligger 3m SV for røys 5. Den inneholder noen større stein langs ytterkantene, men mindre stein i sentrum. Røysa er bevokst med mose og lav.

L=4m, B=3m, H=0,8m.

Mellom røysene 6 og røysene 3 og 4 ligger en del store stein, inn mot en skråning/åsrygg. Myrområdet ved Seterdalen ligger S for røysene 5 og 6.

Røys 7

Denne ligger ca 11m VSV for røys 6. Det er en stor røys, med uregelmessig form. Den følger skråningen i terrenget ned mot myrområdet i SØ. Det er mulig at det er utrast deler av et steingjerde i NV-del av røysfeltet. Gjerdet er trolig yngre enn røysa, da steiner i gjerdet ligger ovenpå stein i røysa. Det finnes kun avrundede steiner i røysa.

L=7m, B=4m, H=1,0m.

Røys 8

Denne røysa er bygget inntil bergvegg i NNV, ca 4m SV for røys 7. Den har trekantet form, hvor det er målt høyde (kalles her bredde) og basislinje (kalles her lengde) i trekanten. Røysa har ujevn overflate, og den følger terrenget. Røysa er noe nedsenket på midten, og den har store steiner langs ytterkantene. Den NV-del av røysa er tydeligst markert. Den er noe mosegrodd og enkelte steiner har steinlav. Av de synlige steinene er alle klart avrundede. L=8m, B=8m, H=0,5m. Foto: S/H 2/8,9 og 10, Dias 2/8.

Røys 9

Både røys 9 og 10 ligger i det sterkt skrånende terreng like V for røys 8. Røys 9 ligger ca 5m V for røys 8. Røysa inneholder for det meste større, mosegrodde steiner. L=7m, B=4m, H=0,5m.

Røys 10

Denne ligger 4m SV for røys 9. Den er sirkulær og innholdet av stein som for røys 9. Diam=2,0m, H=0,5m.

Røys 11

Omlag 17m SØ for røys 8 ligger røys 11. Den består av mellomstore steiner, selve røysa er avlang. Lengdeaksen ligger på tvers av fallretningen i terrenget. Det er mye vegetasjon i området, og mange steiner er sterkt mosegrodd. Det ligger en større røys i bakkant av feltet. L=12m, B=5m, H=0,5-1,0m.

Røys 12

Denne ligger ca 6m V for røys 11. Dette er en flat røys som ligger med fall som terrenget. Den er oppbygd i nedkant. L=10m, B=7m, H=0,5m.

Røys 13

Røysa ligger ca 13m S for røys 11. Lengderetningen følger fallretningen i terrenget. Røysa består av mellomstore steiner, noe steinlav, mye mosegrodd. L=9m, B=4m, H=0,7m.

Røys 14

Denne røysa ligger 6m Ø for røys 13, og den er godt synlig i terrenget. Det står en bresk i NV-del av røysa. Det er glidd ut noen steiner fra røysa, og enkelte av steinene kan også være bruddstein. L=4m, B=4m, H=0,3-0,7m.

Røys 15

Denne ligger 7m SSV for røys 14. Den har uklar form og uklar avgrensning. Den inneholder flere jordfaste steiner, og mellomstore steiner som er sterkt mosegrodd. Lengdeaksen ligger langsmed høydekoten. Røysa er ikke klart bygd opp. Den ligger i et sjikt eller en sone med røys 13 og 16. L=10m, B=5m, H=0,4m.

Røys 16

Denne ligger 4m S for røys 15. Den er bygd opp av stein, flate mot flate. Røysa har rast ut i N og Ø. I S går den i ett med terrenget. Røysformen følger terrengets fasong.

L=8m, B=5m, H=1,0m.

Røys 17

Omlag 9m Ø for røys 16 ligger røys 17. Røysa er ikke oppbygd, men den følger formen på terrenget. Den utgjør en del av de lavere liggende røyser i røysfeltet, mot myrområdet V for Seterdalen. Den inneholder mye småstein, noen overgrodd i lavere partier av røysa.

L=6m, B=5m, H=0,4m.

Røys 18

Omlag 3m Ø for røys 17 ligger den avlange røysa 18. Størstedelen av røysa består av større steiner. Røysa følger delvis terrenget, men er noe oppbygd i V og SØ, sistnevnte sted i omlag 3 høyder. Røysa er tydeligst i Ø. Den inneholder både avrundede og kantede steiner.

L=20m, B=4m, H=1,0m. Foto: S/H 2/11, Dias 2/7

Røysfelt 3 - konklusjon

Det ble registrert 18 røyser i røysfelt 3 som ligger sydligst av de fire feltene ved Småland/Seterdalen. Typisk for dette området er at det ligger to soner eller sjikt med røyser omkring myrlendt område (i dag er noe av området opparbeidet til hage ved eiendom Seterdalen). Mulige historiske beiteområder, evt. til innmarksnering er sterkt begrenset av landskapsformene. Syd for Seterdalen går bergknauser tett sammen slik at åker- eller beiteområde blir minimalt. I øst er det umulig med dyrkbart område øst for skogsbilvei, pga. Bakkenåsens bratte vestre parti. Johan Jarnæs har registrert samling av røyser på deler av denne åsen, på eiendommene 7777/1 og 7759/1.

Røysfelt 4

Feltet ligger på østsiden av skogsbilvei mellom Småland og Seterdalen, omtrent midtveis mellom gårdene, også på eiendom 7760/1. Det er registrert 6 røyser innenfor feltet. Størrelsen angis til 50x50m. Innenfor dette feltet er det også registrert 2 steingjerder og 2 hustufter.

Tuft 1

Denne mulige tuften er bygd opp i midten og ved vestre kant. Det er synlig 5 lag stein i yttermur/tufthjørne. Dette hjørnet ligger vendt mot bekkedrag. Tuften er sterkt overgrodd. I SV, i bakre kant av tuften ligger en bergknatt. NV for tuften ligger en jordfast stein. Tuften kan være fundament til en uthusbygning?

Mål tatt på synlig del av tuften: L=2m, B=1,5m. Foto: Dias 2/9.

Tuft 2

Omlag 85 m langs skogsbilvei fra bommen og ca 12m Ø for skogsbilveien ligger tuft 2. Tuften har uklar avgrensning, den er trolig større enn den tørrmurte kjeller som er best bevart og mest synlig ved tuften. Tuften ligger i ØSØ av et flatere parti som er lett synlig fra skogsbilveien. Det finnes noe utrast stein, også i bunnen, og steinene er i stor grad dekket av mose. Overflaten av tuften er dekket av gress. Terrenget skråner mot N og NØ, og tuften ligger ved kanten av plataet, inntil skråningen mot NØ.

Utvendige mål på tuft: L=7m, B=6m, H=0,8m.

Utvendige mål på kjeller: L=3m, B=2m, Dybde=0,8m.

Foto: S/H 2/12, Dias 2/10.

Røys 1

17 m NV for tuft 2 ligger røys 1. Denne røysa følger terrenget, som faller ned mot NV. Røysa består av avrundede steiner, av ujevn størrelse, noe større stein i ytterkant. Trolig er dette en yngre røys og den er i mindre grad bevokst med mose.

L=8m, B=5m, H=0,5m.

Røys 2

Røysa ligger ca. 2 m SV for røys 1. Dette er en flat røys som følger terrengets form som synker mot NNV. Røysa er mosegrodd. Den inneholder få større steiner, mange mindre.

L=6m, B=5m, H=0,3m.

Røys 3

Omlag 4m N for røys 2 ligger røys 3. Dette er en avlang røys som ligger langsetter høydekurven. Den består av rundkamp. Det er mulig at det er to røyser (se også røys 4) som er glidd sammen, da både form og avgrensning er uklar. Røysa er ikke tydelig i sydlige del da dette ligger inn mot høyere liggende område.

L=12m, B=6m, H=0,4m (mål på begge røysene)

Røys 4

Denne ligger inntil østkanten av røys 3. Røysa ligger med lengdeakse langs høydekurve.

Denne er bevokst med trær i S. Alle steinene er avrundet og små. Størrelsen på røysa er angitt under røys 3.

Røys 5

Denne ligger 29m NV for steingjerde 1, i den NØ-enden. Røysa er meget klart oppbygd. Det har tilnærmet båtform, spiss i begge ender. Lengderetningen er SØ-NV. Røysa har 4-5 lag avrundet stein bygd opp i tørrmursteknikk. Noen steiner i SØ-delen er rast ut. Røysa er noe bevokst med småtrær.

L=11m, B=4m, H=1,5m. Foto: S/H 2/13,14, Dias 2/11.

Røys 6

Denne røysa er meget liten og ligger ca 2m Ø for røys 4. Den er sirkulær, noe dekket med kvist i overflaten ellers jevnt store steiner, med noen større langs ytterkantene.

Diam=2,0m, H=0,6m.

Steingjerde 1

Steingjerdet ligger ca 13m Ø for røys 4, og det strekker seg langs østsiden av platå med tuft 2. En mindre bekk ligger ca 10m Ø for steingjerdet. Steingjerdet er både avbrutt og utglidd.

L=20-25m (som er bevart), B=1,5m, H=0,8m.

Steingjerde 2

Steingjerdet ligger på østsiden av bekken, parallelt med steingjerde 1. Steingjerdet knekker i vinkel mot SØ. Det er sterkt mosegrodd.

L=30m, B=1,5, H=0,8m.

Røysfelt 4 - konklusjon

Røysfeltet har pr. 1994 registrert 6 røyser, men det er i høyeste grad potensiale for å øke antallet og typene. I hovedsak er det to forskjellige røystyper innenfor feltet. Røys 5 skiller seg ut som en markant røys, kanskje det som kan kalles «kasserøys» og finnes bl.a. på Hedemark

og dateres gjerne til 1700-tallets husmannsdrift. Resterende er av den type flate røyser, sirkulære eller avlange som er registrert i de foregående røysfeltene. Røysfeltet har samme alderdommelige preg som røysfelt 2 og 3. Totalt er det funnet 2 hustufter i området. Disse bør ses i sammenheng med røysene og steingjerdene.

Trolig har det vært flere og lengre steingjerder enn både det som er registrert her og det som finnes avmerket på Økonomisk kartverk.

Registrering - konklusjon

De 4 røysfeltene inneholder tilsammen 43 røyser, 2 steingjerder og 2 tufter. Røysene er forsøkt systematisert i tabell. Det er tydelig en sammenheng mellom røysenes form, terrengets form og alder på røysene. Der røysene er langt langsmed høydekurvene er disse sannsynligvis eldre og anlagt i forbindelse med rydding av åker, eng eller beite. Røyser som ligger med lengdeaksen i terrengets fallretning virker som de er dannet ved «tipping» av steinlass. Årsaken til slik «rydding» kan være jordbruksaktiviteter eller rydding ved skogsdrift, anlegg av skogsbilveier, osv.

Det som er angitt i tabellen under steinnhold beskriver steinenes form: Avrundet eller kantet. Røysene er dannet av steiner fra lokale bergarter, og de inneholder 90% steiner med avrundet form. Dette indikerer at røysene trolig har lite med bergverksdrift å gjøre.

Dateringsrubrikken bygger på forekomster av mose og lav, dvs. basert på observasjoner og inntrykk under feltstudier. Et forsøk på å tilknytte røysene til funksjonsområde var betegnelsen; Gruppe. Nesten samtlige ble betraktet under registreringen til mest sannsynlig å høre til rydding av landområde. Noe usikkerhet uttrykkes ved spørsmålstejnene ang. røysfelt 1. Sannsynlig er dette feltet av mer moderne karakter dannet ved moderne drift i skogsområdet.

Bildet viser et steingjerde og røys fra området ved Småland/Seterdalen. Foto v/Inger Karlberg.

Røysnr.	Lengde	Bredde	Diam	Høyde	Terr. form ⁶	Steininnhold	Datering	Gruppe
R.felt 1								
1			6-7	0,5	2	Avrund/kant	nyere tid	rydn?
2	10-11	7		0,75	2	Avrund/kant	nyere tid	rydn?
3	7	5		0,6-1,0	1	Avrund/kant	nyere tid	rydn?
4	25	15		0,5	2	Avrund/kant	eldre/ny	rydn?
5	18	5		0,8-1,0	2	Avrund/kant	eldre/ny	rydn?
6	4,5	3		0,6,0,8	2	Avrund/kant	nyere tid	rydn?
7	7	4		1,0	1	Avrund/kant	eldre/ny	rydn
8	6,5	4		1,0	2	Avrund	eldre	rydn
R.felt 2								
1			2,5	1,0	?	Avrund	eldre	rydn
2			2,0	1,0	?	Avrund	eldre	rydn
3	6	4		0,5-0,8	2	Kant	nyere	rydn?
4	7	5		0,8	2	Avrund/kant	nyere	rydn?
5	6	4		0,5	2	Avrund/kant	eldre/ny	rydn?
6			5,0	0,5	?	Avrund/kant	nyere?	rydn
7	8	5		0,4	1	Avrund/kant	eldre	rydn
8	4	3		0,5	?	Avrund/kant	eldre	rydn
9	8	4		0,3	1	Avrund/kant	eldre	rydn
10	6	4		0,4	1	Avrund/kant	eldre	rydn
11	?	?		?	1	Avrund/kant	eldre	rydn
R.felt 3								
1	7	5		1,0	1	Avrund/kant	eldre	rydn
2	6	4		1,0		Avrund/kant	eldre	rydn
3	6	5		0,8		Avrund/kant	eldre	rydn
4	?	?	?	?		Avrund/kant	nyere?	rydn?
5	5	3		1,3		Avrund/kant	eldre	rydn
6	4	3		0,8	1	Avrund/kant	eldre	rydn
7	7	4		1,0	2	Avrund/kant	eldre	rydn
8	8	8		0,5	1	Avrund/kant	eldre	rydn?
9	7	4		0,5	2	Avrund/kant	eldre	rydn?
10			2,0	0,5		Avrund/kant	eldre	rydn
11	12	5		0,5-1,0	1	Avrund/kant	eldre	rydn
12	10	7		0,5	2	Avrund/kant	eldre	rydn
13	9	4		0,7	2	Avrund/kant	eldre	rydn
14	4	4		0,3-0,7	2	Kant/noe avr.	eldre/ny?	rydn?
15	10	5		0,4	1	Avrund/kant	eldre	rydn
16	8	5		1,0	2	Avrund/kant	eldre	rydn
17	6	5		0,4	1	Avrund/kant	eldre	rydn
18	20	4		1,0	1	Avrund/kant	eldre	rydn

⁶ Terrengform: Under denne rubrikk avmerkes om type 1: Røysa ligger med lengdeakse med terrenget, dvs. parallelt med høydekotene eller type 2: Røysa ligger med lengdeaksen på tvers av høydekotene, slik at røysas form bestemmes av fall i terrenget.

R.felt 4								
1	8	5		0,5	1	Avrund/kant	eldre	rydn
2	6	5		0,3	1	Avrund/kant	eldre	rydn
3	12	6		0,4	1	Avrund/kant	eldre	rydn
4					1	Avrund/kant	eldre	rydn
5	11	4		1,5		Avrund	eldre	rydn
6			2,0	0,6		Avrund/kant	eldre	rydn

Tabellen viser de 43 røysene med angitt størrelse, samt beliggenhet i landskapet og en vurdering av alder og funksjon etter fagkunnskap og feltobservasjoner.

KULTURHISTORISK TOLKNING

Tolkningen vil være påvirket av valg av undersøkelsesmetoder og utvelgelseskriterier for studieobjekter. Det vil være nødvendig i en kulturhistorisk tolkning å fremlegge bakgrunnstanker forut og under arbeidet. Høsten undersøkelse i Kongsberg var påvirket av teorier fra to motstridende hold. Johan Jarnæs mener at det finnes entydige spor etter at minoerne har drevet bergverksdrift ved Kongsberg i bronsealderen. Teorien er underbygget av funn av forhistorisk enkle skjerp, gravrøyser, helleristningsfelt med minoisk-kretiske bokstaver og tolket tekst som sier: «Forekosten her er ren» og «Det begjærte er der», samling av «astronomiske steiner» og en «dolmen». I den motsatte tolkning finnes de samme kulturminner, men her avskrives enkelte som naturdannelser, andre som kulturminner fra forskjellige tider. I den siste retningen finnes det ikke «bevis» for at det 1) er minoisk-kretisk skrift og tolkningen at minoerne har selv vært her på jakt etter sølv, 2) at steinene utgjør siktelinjer i en månekalender eller at gravrøyser som finnes også ellers i landet plutselig i Kongsberg skulle knyttes til forhistoriske bergverksfolk. Viktig ved materialet ved Kongsberg blir å kunne datere kulturminnene.

KULTURMINNER FRA BEFARINGEN

Noen kulturhistorisk tolkning vil ikke bli presentert på kulturminner som ble vist under befaringen og som ikke ble undersøkt senere. Imidlertid vil jeg knytte opplysninger gitt til befaringsstedet ved Rud. Om det vil være mulig å gjennomføre senere undersøkelser her, bør det være geolog med ved undersøkelsen. Det er grunnleggende å få dokumentert om skjerpene i den skrånende bergflaten kan være naturdannelser. Gamblegrendåsen vil bli omtalt ytterligere under avsnittet om presseomtale og under vurdering av forprosjektet.

KULTURMINNER FRA DEN ARKEOLOGISKE SJAKTINGEN

Skjerpets ved Rundtjern er lite og gir inntrykk av å være et enkelt, alderdommelig eller forhistorisk skjerp. Det vil si at det her er benyttet enkle teknikker og enkle redskaper. Skjerpets størrelse kan også ses i forbindelse med at skjerpets har vært lite drivverdig. Dette underbygges også med at det er forholdsvis lite avfallsmasser i området nær ved skjerpets, da også tatt i betraktning bruddsteiner i steingjerde og røyser i nærheten. Kvartssteiner som kan komme fra arbeid ved skjerpets finnes i flertall i sjakten fra skjerp til steingjerde, men i fåtall blant steininnholdet i røys og steingjerde. Kvarts er naturlig bergart i dette området av Kongsberg. Steintypen kan således forventes å fremkomme ved flere ulike anledninger, som bruddstein fra gruvedrift og som naturlig spakket og avrundet etter isens arbeid, gjenfunnet i røyser, steingjerder eller fritt liggende i naturen.

Avfallsplattform, og primitive redskaper, evt. knakkesteiner burde man forvente ved en forhistorisk bergverksdrift av litt størrelse. Paralleller til dette finnes ved flintgruver i Danmark, ved forhistoriske skjerp ved Mount St. Gabriel i Irland. Dette er det ikke funnet ved skjerp ved Rundtjern.

Det kan helt sikkert påvises to anledninger hvor det har blitt hugget i berget. De små, kvartsflikene liggende i øvre del av torven, stammer fra ferske kvartshogging ved skjerp. Dette er i tid klart avgrenset fra et eldre, opprinnelige tilhuggingen i skjerp.

Bildet viser skjerp ved Rundtjern. Kwartsgangen er det hvite feltet til høyre på bildet. Foto v/Inger Karlberg.

Det eldste bruk av skjerpet må ha skjedd sannsynligvis før 1730 da fyrsetting gikk ut av bruk som bergverksmetode i Kongsberg. Berget i Kongsberg er meget hard og det etterlates sjelden spor etter bruk av redskaper. Datering på den eldste fasen er ennå usikker. Mulig at funn av trekull fra skjerpet vil kunne belyse dateringsproblemet. Inntil videre forblir dateringen åpen, men skjerpet kan være eldre enn fra 1700-tallet.

KULTURMINNER FRA REGISTRERINGEN

Røysenes funksjon kan vurderes ut fra beliggenhet, form og innhold. Røyser som gravanlegg fra bronsealder/eldre jernalder ligger ofte på bergrygger, godt synlig. Røyser i skråninger eller plataer inntil dyrkbare flater har ofte tilknytning til jordbruksaktiviter. I Kongsberg kan en tredje variant være mulig; røyser som ansamling av avfallsmasser fra gruvedrift. Slike «røyser» kan ha ulike funksjoner, dels å tette igjen gruveganger eller skjerp, slik Jarnæs betegner «pluggede» skjerp, eller kun for å samle steinene. Beliggenheten for slike røyser er avhengig av forkomster av sølv, dvs. sølvårer i fjellet. Ansamlinger av stein utenfor de drivverdige områdene kan utelukke røysfunksjoner som avfallshauger og «pluggede»skjerp.

Røysenes form avhenger av formålet og arbeidsinnsatsen. Ved «pluggede» skjerp/gruver ville man forvente «røyser» av spesiell form, lite forseggjorte og typisk ved at de følger terrenget ved at steiner naturlig ruller i skrånende terreng. Det burde vært antydning til plattform utenfor gruve/skerpinngang hvor man kunne spalte steinene for å finne sølv. Slike arbeidsplattformer finnes ved ulike typer av brudd, eks. klebersteinsbrudd, flintgruver og plasser for grovtilvirkning av kvernsteinsproduksjon. Ellers ved gruvedriften i Kongsberg finnes slike typer hauger, avfallshauger hvor man har tippet materiale ut fra skjerp/gruven/stollen.

Om eiendommen Småland, kunne dagens grunneier opplyse at det eksisterte en navneliste over gårdens grunneiere fra 1836 og fremover. En gårdsplassering ved de registrerte tuftene kan ha vært i bruk samtidig med den tidlige 1800-talls gården på Småland, men tuftene kan også være rester etter en eldre gård. Ser man på det totale registrerte materialet kan også røysene, åkermark/beiteområde som i dag ligger innenfor én eiendom, tidligere ha tilhørt Seterdalen. Kan det være at Seterdalens hus tidligere har ligget nærmere Småland der tuftene er lokalisert?

Jan Erik Eriksson har foretatt en kartfesting av navngitte middelalderske gårder. I området ved Småland og Seterdalen er de nærmeste middelaldergårdene Bikjen og Bever, nevnt i henholdsvis biskop Øysteins bispevisitasbok (Rødeboken) og Diplomatarium Norvegica. Disse ligger på hver sin side av Lågen. Bosetningen i middelalderen var i hovedtrekk syd for Kongsberg langs Lågen og i et SV-NØ gående belte fra Ravalsjøelva over området ved Heistadmoen til Fiskumvannet.

Røysfeltene ved Småland/Seterdalen må ses som en egen type av fossilt jordbruk. Catharina Mascher har definert flere typer av fossilt jordbrukslandskap gjennom undersøkelser av forhistorisk markutnyttelse i Vest-Sveriges skogsbygder.⁷ Området ved Kongsberg kan passe inn i beskrivelsen av enklere spor etter fossil dyrkingsmark, da det finnes små rydningsrøyser (Diam 2-5m, H= 0,4-1,0m) som er sterkt overgrodd. I tillegg et høyt antall røyser innenfor de definerte røysfeltene, og at den ryddede marken inneholder få tydelige spor etter

---

⁷ C. Mascher, 1993: «Förhistoriska markindelingar och röjningsröseområden i Västsveriges skogsbygder.» Rapport Kulturgeografiska institutionen. Stockholms universitet. 2/93.

jordbruksaktiviteter som terrassekanter, åkerhakk, o.lign. Dessuten finnes ikke en helt klar avgrensning av det dyrkbare areal. I store trekk virker røysfeltene ved Småland og Seterdalen slik. Dette i motsetning til den andre hovedtypen av fossilt jordbruk som karakteriseres ved store sammenhengende dyrkbare areal, gjerne regelmessige parsell inndelt mark og med systematisk plassering av rydningsrøyser. En karakteristikk som betegner bedre det flatere jordbrukslandskap i flatere partier langs Lågen og i Eikerbygdene.

Både rydningsrøyser og steingjerder er med på å høyne en eiendoms verdi. Det hevdes at i førindustrielle samfunn var det skarpe, stabile grenser mellom innmark og utmark.⁸ Den investering som var gjort i åkerarealet med rydding, gjødsling, pløying, inngjerding, osv. var viktig å ivareta. Rydningsrøyser, steingjerder, tufter, osv. ved Småland/Seterdalen bør settes i slikt kulturhistorisk perspektiv. Men hvem har eiet og dyrket jorden? Var det bergverksfamilier?

SAMMENDRAG

Inntil datering foreligger fra skjerp ved Rundtjern og fra røysfelt ved Småland/Seterdalen vil det være spekulasjoner omkring brukstiden/-e.

Skjerpet kan være fra perioden 1623-1950-tallet, men kan også være eldre. Bruk av fyrsettingsteknikk kan være benyttet og indikerer en datering til før 1730, da metoden gikk ut av bruk. Da berget i Kongsbergområdet er meget hardt, kan det vanskelig gjenfinnes spor etter huggredskaper. Således kan det ikke utelukkes at skjerpet har vært benyttet kun i senere tid. Imidlertid viste den arkeologiske undersøkelsen at det entydig har vært to klart, adskilte «bruksperioder» ved skjerpet, hvorav den yngste må ha skjedd ganske nylig.

Røysene og steingjerdene ved Rundtjern kan være spor etter parsellinndeling av skogsområdet både før og under bergverksdriften i Kongsberg. Formålet med steingjerdene kan være skille mellom eiedommer, som avgrensning mellom beiteområder og naturlandskap, mellom innmark og utmark. Det glisne barskogslandskapet har trolig sett annerledes ut tidligere. Bergverkets høye forbruk av trekull har endret vegetasjonen.

Røysfeltene ved Småland og Seterdalen er trolig spor etter utnyttelse av området på 17-1800-tallet. Imidlertid kan røysfeltene være eldre. Skriftlige kilder viser ikke til middelaldersk bosetning ved Småland eller Seterdalen. C14-analyser og pollenundersøkelser i området ville kunne avklare datering og bruk av området. Det ble under undersøkelsen i september 1994 ikke tid til graving i røyser på dette området, kun en foreløping registrering.

Det kan ikke gjennom feltundersøkelsen konkluderes med at registrering av de udaterte kulturminnene i Småland/Seterdalen og ved Rundtjern er automatisk fredete kulturminner.

PRESSEOMTALE

Johan Jarnæs sine registreringer og tolkninger har ved flere anledninger vært omtalt i pressen, men følgende oversikt er ikke fullstendig. Midtveis i feltarbeidsuken, skrev journalist Jan Storfossen fra Laagendalsposten en reportasje om bakgrunn og formål med det arkeologiske

---

⁸ Clas Tollin, 1991: «Ättebackar och ödegården». Uppsala.

arbeid i Kongsbergområdet.⁹ En liknende orientering ble presentert i Drammens Tidende og Buskeruds Blad noe senere.¹⁰

Like etter avsluttet feltarbeid hadde Johan Jarnæs tatt kontakt med språkforsker Kjell Aartun som nylig hadde kommet med boken: «Runer i kulturhistorisk sammenheng». Gjennom hans bok ble det åpnet muligheter for at en tolkning av eldre skrifttekster, som f.eks. de greske tegnene på helleristningsfeltet ved Langtjenn, Gamlegrendåsen. Aartun mener at tegnene er minoiske og at teksten blir følgende: «Forekomsten her er ren» og «Det begjærte er der».¹¹ Med dette startet en debatt i forskjellige aviser om tolkningen av tegnene. Motpoler var språkforskeren Kjell Aarthun og runeologen James Knirk. Sider av denne debatten kan fremstilles her, dog ufullstendig.

I Forskning nr 6/94¹² tar runeologer til motmæle mot Kjell Aartuns teori om at de norske runene er semittiske av opprinnelse og kom til Norge under folkevandringstiden. På flere punkter tilbakeviser forskerne Aartuns resonnement. Johan Jarnæs går ut med en artikkel i Laagendalsposten i oktober¹³ hvor Jarnæs underbygger Aartuns teori med å påpeke at Kongsberg med Europas største malmforekomst av gedigent sølv, må ha vært kjent av minoerne og at disse har hentet sølv i Kongsberg for over 5000 år siden. Jarnæs utfordrer Knirk til å begrunne hvorfor han mener at Aartun tar feil. I en artikkel av 14. november¹⁴ ønsker Jarnæs at Riksantikvaren griper inn i språkkrangelen. I artikkelen fremgår det at James Knirk har befart helleristningsfeltet 6. november og at han leser innskriften fra motsatt hold, enn det både Axel Seeberg fra klassisk arkeologi, og forskere fra Oldsaksamlingen har gjort. Knirks tolkning blir at bokstavene blir LDS står for navneinitialer, som kan være skrevet på 1700-/1800-tallet. Han påpeker at bokstaven «S» kan stå for «sønn», «D» for «datter» og forkortede navn og kjønnsbetegnelser fra BMS og PIS bør være kjente navn i lokalhistorien satt i kontekst med årstallet 1742 som også står på fjellet.¹⁵ Om huggteknikken strides også de lærde. Noen hevder at det er samme teknikk benyttet i skålgropene som i tegnene og således må tegnene være like gamle som skålgropene, datert til bronsealder/ jernalder.

James Knirk skrev kronikk i Aftenposten i forbindelse med presentasjon av Aartuns bok. I denne artikkelen blir hypoteser grundig motbevist og hans vitenskaplige metoder underkjent.¹⁶ Kjell Aartun tok til motmæle i Aftenposten 4. november,¹⁷ hvor han bl.a. mener at tolkning av skrifttegn ut fra billedmateriale er en akseptabel metode i dagens forskning. Knirk og Aartun er uenige om fruktbarhetskultens plass i forhistorisk religionsutøvelse. De vektlegger og tolker tegn og symboler forskjellig. Igjen tilbakeviser Knirk bruk av billedmateriale fremfor selve gjenstandene ved tolkning av skrifttegn.¹⁸

⁹ Laagendalsposten 19.09.94: «-Undersøker med åpent sinn».

¹⁰ Drammens Tidende og Buskeruds Blad, 28.09.94: «Arkeolog skal avsløre Kongsbergs gamle fortid.»

¹¹ Laagendalsposten 23.09.94: «Stor sensasjon mener forsker», samt sideoverskrifter: «Mystisk innskriften er 3000 år gammel?» og «Språkrebussen ble løst».

¹² Forskning 6/94, oktober, 2. årgang: «Runologer avviser ny teori» og «Runologer slakter ny bok».

¹³ Laagendalsposten 11.10.94: «James Knirk må begrunne sine påstander».

¹⁴ Laagendalsposten 14.11.94: «Riksantikvaren må gripe inn».

¹⁵ Laagendalsposten 08.11.94: «Fant ingen runer».

¹⁶ Kronikk i Aftenposten, 06.10.94 «Fullstendig grunnløse påstander om runer».

¹⁷ Kronikk i Aftenposten 04.11.94: «Viklårilige påstander om runer».

¹⁸ Aftenposten (udat.): «Runer eller ikke på Kongsberg?»

Hittil siste utspill i debatten er i en artikkel i Laagendalsposten 18. november¹⁹ 1994 hvor arkeolog ved Arkeologisk museum i Aten²⁰ bekrefter at skriften på Gamlegrendåsen er av samme type som er benyttet i Hellas i det 8. og 7. årh. f. Kr. I denne artikkelen fastholder Jarnæs teorien om at Kongsberg i forhistorisk tid må ha hatt besøk av sjøfarende fra Middelhavsområdet, da mynter ikke var preget på denne tiden og således kunne være et forbilde for overføring av skrifttegn.

FORMIDLING

I budsjetttrammene for forundersøkelsen ligger det midler til formidling av resultatet fra undersøkelsen gjennom en utstilling. Ved avslutningen av rapporten foreligger planer om en utstilling i Kongsberg bibliotek i forbindelse med Kongsberg-dagene i midten av februar 1995. Det er opprettet kontakt med Kulturkontoret i Kongsberg kommune, og det vil bli trukket veksler på både ansatte ved Bergverksmuseet og på Johan Jarnæs. Arkitekt Kristin Jahnsen, arkeolog Jan Erik G. Eriksson ved Riksantikvarens Distriktskontor for Tønsberg og Inger Karlberg arbeider konkret med tekster og billedmateriale til utstillingen.

VURDERING AV FORPROSJEKTET

Forprosjektet er kun for en smakebit å regne i det registreringsomfanget som Johan Jarnæs har foretatt omkring i Kongsberg-området. Om man ikke kan konkludere med at kulturminnene som ble undersøkt er automatisk fredete kulturminner, så vil det allikevel være viktig i fremtidsperspektiv å fortsette registreringsarbeidet. Noen av kulturminnene vil kunne settes i større sammenheng med bergverksdriften, noen med yngre del av bosetningshistorien i Kongsberg og kanskje etter hvert vil det kunne fremkomme sikre forbindelser mellom kulturminner - bergverksdrift i Kongsberg før 1623.

Utvelgelsen av undersøkelsesobjekter var i stor grad påvirket av muligheten til å overkomme et begrenset areal på en meget begrenset tid. Som ansvarlig for gjennomføringen i felt vil jeg ikke anse undersøkelsen som fullført før man har fått undersøkt inne i skjerpet ved Rundtjern. Dette ble ikke gjort under selve feltarbeidet da vi ønsket uttalelse om mulige teknikker brukt i skjerpet før strategi ble lagt for graving. Bjørn Ivar Berg som spesialist også på eldre gruve drift ved Bergverksmuseet deltok på befaring til skjerpet etter at feltarbeidet var avsluttet. Da han åpnet muligheten for at fyrsetting var benyttet ved skjerpet, øynes en sjangse for å finne trekull ved graving og som kan dateres radiologisk. Dette vil om mulig følges opp våren 1995.

Utstillingen regnes også som ledd i forprosjektet. Imidlertid befinner utstillingen seg på planleggingsstadiet pr. desember 1994. Foreløpige planer omfatter presentasjon av resultat fra undersøkelsene, litt om bosetningshistorie i Kongsberg før bergverksdriften tok til på 1600-tallet, noe om bergverksdrift, noe om Riksantikvarens kulturmiljøfredning ved Saggrenda, noe om forvaltning av kulturminner generelt og noe om Johan Jarnæs omfattende registreringsarbeid.

Viktig for fremtidig arbeid ut fra forundersøkelsen er at registreringsarbeidet fortsetter. Hvis dette kan fortsette på frivillig basis bør forvaltningsmyndighetene kunne ivareta kartfestede opplysninger om nyregistrerte kulturminner og beskrivelse av disse. Selv om det ikke i

---

¹⁹ Laagendalsposten 18.11.94: «Gresk bekræftelse».

²⁰ Dette brev har Riksantikvaren mottatt en kopi av fra Johan Jarnæs.

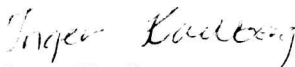
overskuelig fremtid øynes engasjement for oppfølging av registreringsarbeidet, vil datagrunnlag være verdifullt for fremtidig forvaltning.

Flere områder og kulturminnetyper er meget interessante i Kongsberg-området. Oppfølging av dette vil kunne skje med et større prosjekt. Hvis dette er mulig vil jeg anbefale fokusering på Gamlegrendåsen, hvor Jarnæs har registrert meget og hvor man i landskapet trolig finner rester både fra bosetning og bergverksdrift, trolig fra nyere tid og fra forhistorisk tid. Om et slikt prosjekt kan realiseres vil det være ønskelig at det opprettes et feltteam av forskjellige fagfolk. Dette kan bestå av arkeologer som har arbeidet med helleristningsmateriale og med bosetningsspor, bl.a. fossil dyrkningsspor, naturgeografer, geolog, pollenanalytiker, språkforsker, astronom med kunnskap om månenes bevegelse også i eldre tid og bergverksspesialist med kunnskap også om eldre gruvedrift.

Det ville være gjennomførbart å starte med totalregistrering av Gamlegrendåsen utført av arkeolog, naturgeograf og bergverksspesialist. Deretter nøyaktig innmåling av «astronomiske steiner» ved Langtjenn, nytolkning av helleristningsfeltet (med sidelysstudier nattetid) og arkeologisk undersøkelse av «dolmen», samt bautastein ved Drammensveien.

Formålet med et større prosjekt vil være å sette disse ulike og udaterte kulturminner i sin rette sammenheng, samt å få stadfestet hva som er kulturminner og hva som er naturdannelser. Modellen for en slik oppfølging vil være et større område hvor Jarnæs forstetter sine registreringer og et mindre kjerneområde innenfor registreringsområdet hvor forskerarbeidet utføres gjennom samarbeid mellom ulike faggrupper.

Oslo, 20. desember 1994

Inger Karlberg

Vedlegg 1

Originalmaterialet fra feltundersøkelsen består av

1. 1 dagbok (27s)
2. Håndskrevne registreringsbeskrivelser (A4-ark, 13 s.)
3. 2 Tegninger (millimeterpapir, vannfast). Plan- og profiltegn. fra sjakt ved Rundtjern, og skisse fra samme området.
4. Notisbok med fotoliste for svart/hvitt og dias.
5. Negativer og fotostatkopier, svart/hvitt (2 ark av hver)
6. 2 kassetter med dias (nummerert med ref. til fotolisten).

Det er tatt inn noe prøvemateriale, jordprøver og steinprøver. Dette er innsamlet med formål å benyttes ved utstillingen, og leveres derfor ikke som originalmateriale samtidig med rapporten.

Vedlegg 2

Fotoliste for svart/hvitt bilder og dias fra feltundersøkelsen i september 1994.

Dias

Bildendr.	Motiv:	Sett fra:	Dato:
1/1	Steingjerde og steinrøys ved Storåsen/Rundtjern.	V	13.09
1/2	Steingjerde og steinrøys ved Storåsen/Rundtjern	V	13.09
1/3	Oversikt fra steingjerde, skjerp og deler av røys 2	SSV	13.09
1/4	Oversikt av steingjerde, skjerp og litt av røys 2	S	13.09
1/5	Bilde fra skjerp, sett ovenfra	S	13.09
1/6	Nærbilde av kvarts og diabasgang, skjerp v/Rundtjern	NØ	13.09
1/7	Skjerp, kvartsgang sett ovenfra		13.09
1/8	Steingjerde, skjerp i bakgrunn, røys i forgrunn.	Ø	13.09
1/9	Skjerp og steingjerde (forgrunn)	ØNØ	13.09
1/10	Skjerp	ØNØ	13.09
1/11	Nærbilde av skjerp	ØNØ	13.09
1/12	Nærbilde av skjerp	ØNØ	13.09
1/13	Arbeid ved sjakt, fra skjerp til steingjerde	Ø	14.09
1/14	Samme som 13	Ø	14.09
1/15	Samme som 13	Ø	14.09
1/16	Samme som 13	Ø	14.09
1/17	Samme som 13	Ø	14.09
1/18	Oversikt over sjakt m/ nordpil	Ø	14.09
1/19	Samme som 18	Ø	14.09
1/20	Samme som 18	Ø	14.09
1/21	Samme som 18	Ø	14.09
1/22	Arbeid på røys 2, Rundtjern (beskrivelse)	Ø	14.09
1/23	Røys 2, Rundtjern	S	14.09
1/24	Røys 2 m/ steingjerde, Rundtjern	NNØ	14.09
1/25	Røys 1 ved Rundtjern	NNV	14.09
1/26	Røys 1 ved Rundtjern	S	14.09

1/27	Røys 3 ved Rundtjern	NV	14.09
1/28	Røys 4 ved Rundtjern	SØ	14.09
1/29	Røys 3 ved Rundtjern	S	14.09
1/30	Oversikt skjerp og sjakt	V	14.09
1/31	Nærbilde av sjakt ved ca. 7m	N	14.09
1/32	Nærbilde av sjakt ved 2-3m	N	14.09
1/33	Nærbilde av sjakt ved skjerpinnegang	N	14.09
1/34	Området nord for Småland, landskapsbilde	NØ	14.09
1/35	Område m/ røyser, nord for Småland	Ø	14.09
1/36	Landskapsbilde av området nord for Småland	Ø	14.09
Film 2			
2/1	Småland/Seterdalen, røysfelt 1, røys 1	S	15.09
2/2	Samme som 2/1, røysfelt 1, røys 1, nærbilde	V	15.09
2/3	Røys 1,2 og 3 i røysfelt 1	N	15.09
2/4	Røysfelt 1, røys 6		15.09
2/5	Røysfelt 1, røys 8.		15.09
2/6	Røysfelt 2, røys 1 og 2		15.09
2/7	Røysfelt 3, røys 18		15.09
2/8	Røysfelt 3, røys 8		15.09
2/9	Tuft 1, røysfelt 4 v/Småland/Seterdalen		15.09
2/10	Røysfelt 4, røys 5		15.09
2/11	Røysfelt 4, røys 5, nærbilde av oppbygd mur		15.09

Svart/hvitt, 400 ASA

Bildernr:	Motiv:	Sett fra:	Dato:
1/1	Storåsen, Rundtjern, Steingjerde med røys 2	V	13.09
1/2	Samme som 1/1	V	13.09
1/3	Oversikt over steingjerde, røys 2.	SSV	13.09
1/4	Oversikt over steingjerde og røys 2	S	13.09
1/5	Nærbilde ved skjerp, viser kvarts- og diabasganger	S	13.09
1/6	Nærbilde av skjerp	Ø	13.09
1/7	Nærbilde av skjerp	Ø	13.09
1/8	Landskapsbilde med skjerp i bakgrunn	NØ	13.09
1/9	Arbeid i sjakten	Ø	14.09
1/10	Nærbilde av arbeid i sjakten	Ø	14.09
1/11	Samme som 1/9 og 1/10	Ø	14.09
1/12	Sjakt ferdig gravet	Ø	14.09
1/13	Samme som 1/12	Ø	14.09
1/14	Samme som 1/12 og 1/13	Ø	14.09
1/15	Oversikt sjakt og steingjerde	Ø	14.09
1/16	Inger Sælebakke registrerer røys 2	N	14.09
1/17	Røys 2 ved Rundtjern	S	14.09
1/18	Røys 2, ved Rundtjern	SSØ	14.09
1/19	Røys 1 ved Rundtjern	NNV	14.09
1/20	Røys 1, avstandsbilde	N	14.09
1/21	Røys 1 og steingjerde	S	14.09
1/22	Røys 3	NV	14.09
1/23	Røys 4	SØ	14.09

1/24	Skjerp og sjakt	V	14.09
Film 2			
2/1	Landskapsbilde fra området nord for Småland	NNØ	15.09
2/2	Landskapsbilde fra området nord for Småland	NNØ	15.09
2/3	Røysfelt 1, røys 1		15.09
2/4	Røysfelt 1, røysene 1,2 og 3.		15.09
2/5	Røysfelt 1, røysene 6 og 7.		15.09
2/6	Røysfelt 1, røys 8		15.09
2/7	Røysfelt 2, røys 3		15.09
2/8	Røysfelt 3, røys 8		15.09
2/9	Røysfelt 3, røys 8		15.09
2/10	Røysfelt 3, røys 8, oversiktsbilde		15.09
2/11	Røysfelt 3, røys 18		15.09
2/12	Røysfelt 4, tuft 2		15.09
2/13	Røysfelt 4, røys 5		15.09
2/14	Røysfelt 4, røys 5, detaljebilde av oppbygd mur i røysa		15.09

Vedlegg 3

Litteraturliste:

Aartun, Kjell 1994: Runer i kulturhistorisk sammenheng. En fruktbarhetskultisk tradisjon. Pax Forlag A/S, Oslo.

Berg, Bjørn Ivar 1992: Les techniques d'abattage à Kongsberg du XVIIe au XIXe siècle: pointerolle, travail au feu et tir à la poudre. Paris.

Berg, Bjørn Ivar 1994: Bergreviere im 16. Jahrhundert.

Brünnich, M. Thr. 1826: Kongsberg Sölvverk I Norge. Kiöbenhavn.

Höglin, Stefan: By-jordbruket på Kongsberg en del av arbeidernes lønn, har parselleller ute i Europa. I Langs Lågen. Kongsberg.

Jarnæs, Johan 1989: Har oldtidsfolk etterlatt seg gåtefulle steinrekker som de anla etter himmelretningene ? I Langs Lågen. Kongsberg.

Jarnæs, Johan, 1989: Er greske bokstaver fra før vår tidsrekning hogd ned i et flaberg på Kongsberg? I Langs Lågen, nr 3. Kongsberg.

Jarnæs, Johan: «Kjerringsteinen» på Kongsberg - forhistorisk bautastein fra gammel fruktbarhetskultus? I Langs Lågen. Kongsberg.

Jarnæs, Johan, Per Sunmann og Lars Trollerud, 1992: Om gårdene Bever og Bikjen - urgårder på Kongsberg med forhistoriske røtter? I Langs Lågen. Kongsberg.

Javanovic, Borislav 1980: Primary copper mining and the produktion of copper. In Scientific Studies in Early Mining and Extractive Metallurgy (ed) P. T. Craddock. British Museum.

Lunde, Aage 1973: Sandsværs historie bind I. Kongsberg.

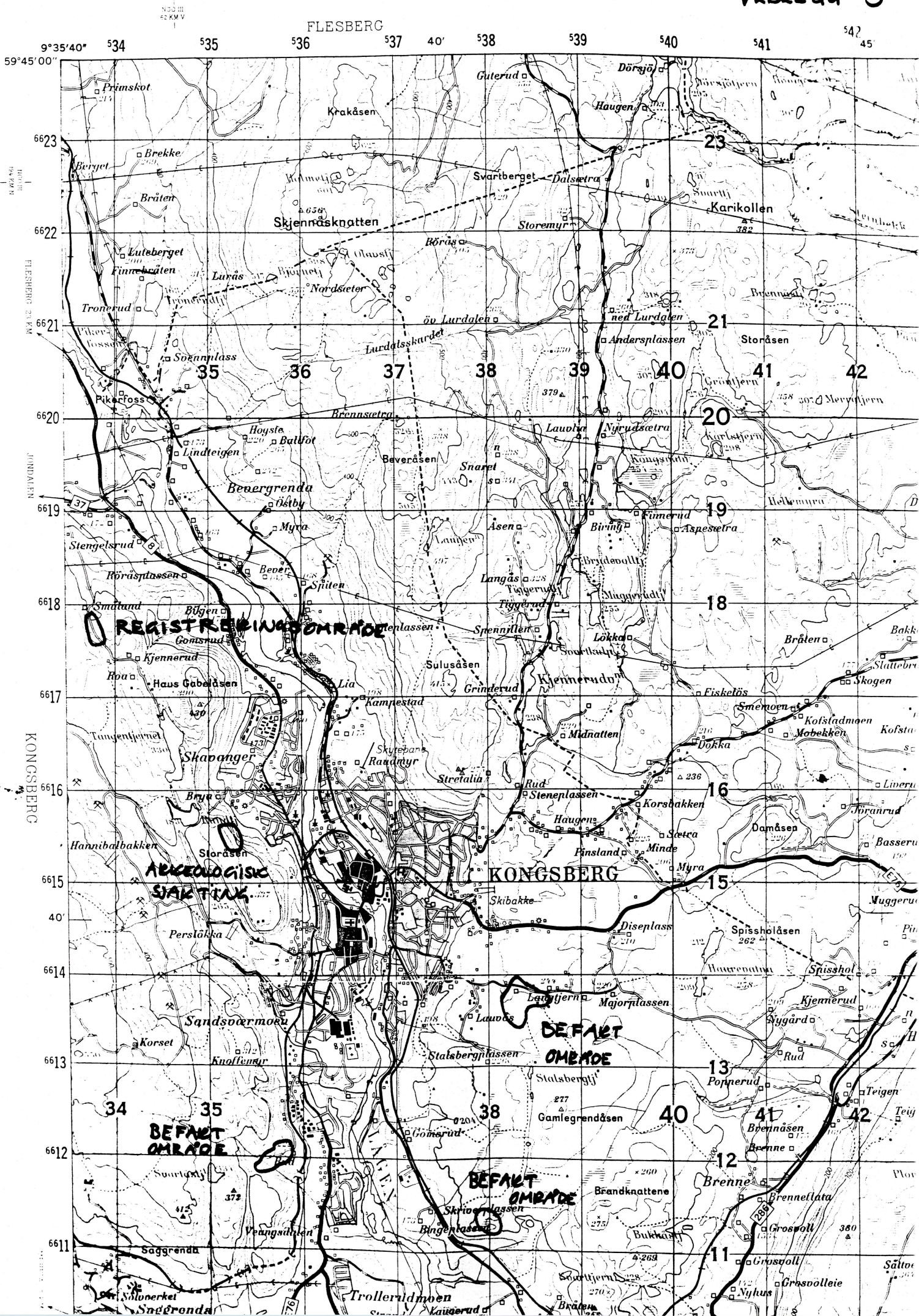
Mascher, Catharina 1993: Förhistoriska markindelingar och röjningsröseområden i Västsveriges skogsbygder. i Rap. Kulturgeografiska institutionen. Stockholms Universitet.

Tollin, Clas 1991: Ättebackar och ödegården. De äldre lantmäterkartorna i kulturmiljøvården.» Riksantikvarieämbetet. Uppsala.

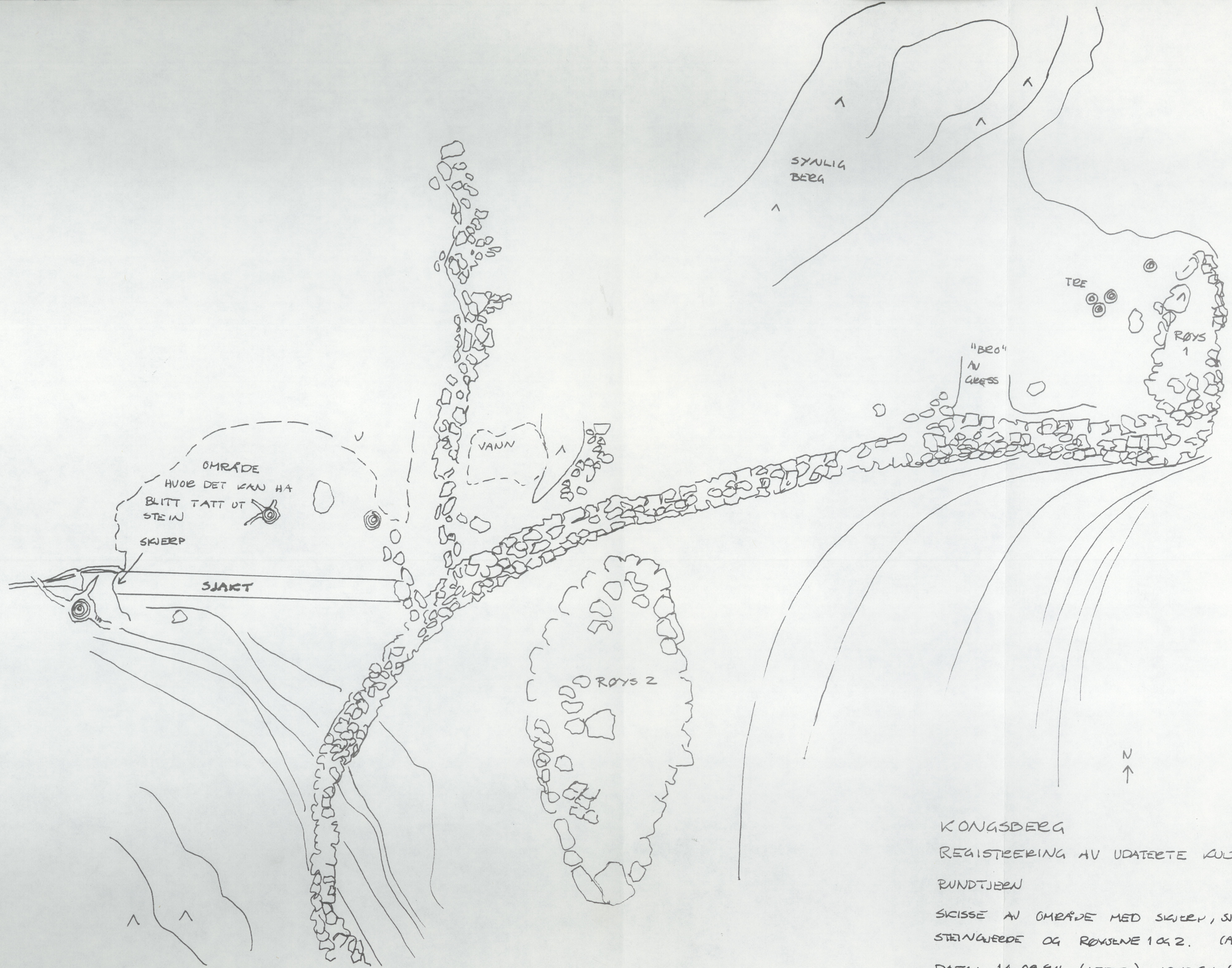

KU

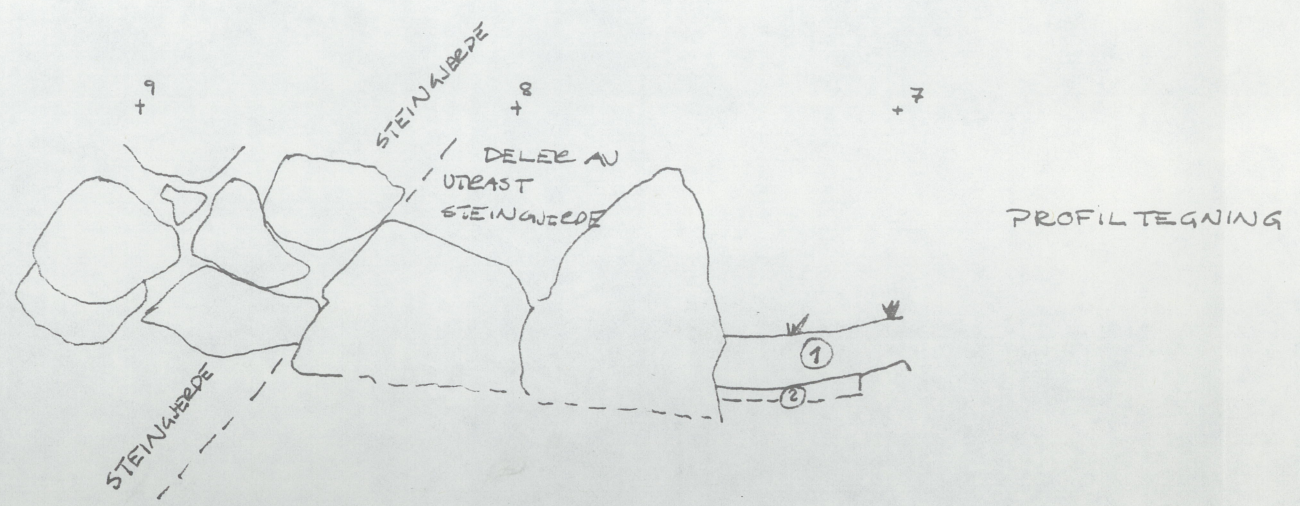
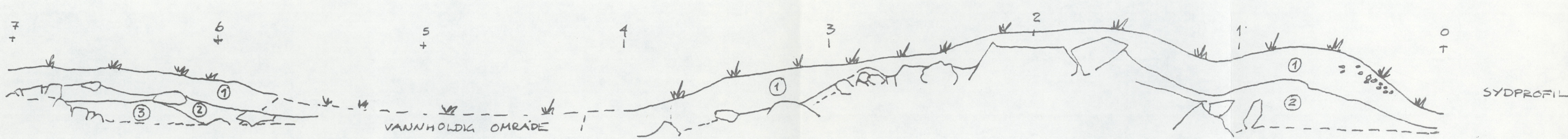
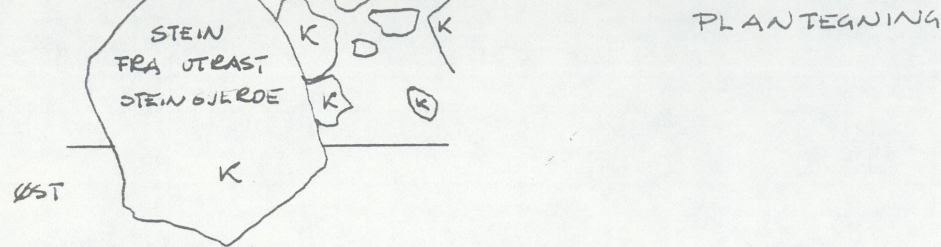
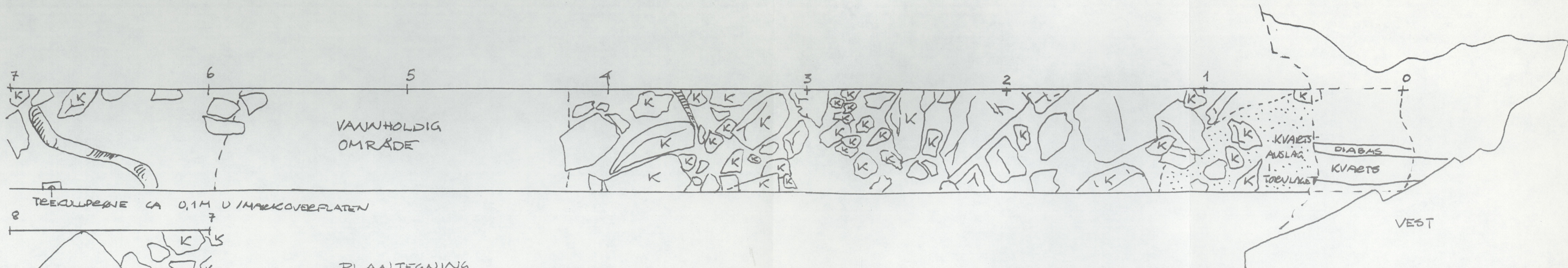

KONGSBERG
 REGISTRERING AV UDATEERTE KULTURMINNER
 RUNDTJERN
 SKISSE AV OMRÅDE MED SKJERP, SIAKT,
 STEINGVERDE OG RØYSENE 1 OG 2. (A.MÅL: 1:100
 DATO: 14.09.94 (IPELT), 19.12.94 (RENTENET))

Inger Kaulberg

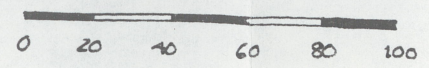
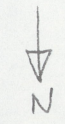

KONGSBERG
 REGISTRERING AV UDATERTE
 KULTURMINNER
 RUNDTJERN

SKJERP 1
 PLAN- OG SNITTEGNING.

MÅL: 1:20
 DATO: 14.09.94 (i felt)
 DATO: 19.12.94 (ventegning)

Inger Kaalbag

SYMBOLER

- ① LAG 1 - TORV
- ② LAG 2 - GRÅ GRUS / NOE KVAETS I GRUSEN
- ③ LAG 3 - RØDBRUNN JERNHOLDIG SANDLAG

- K = KVAETS
- KONTUR V/SKJERP / LAGAVSLUTNING SOM ER USIKKER.
- AVGRENSNING AV LAG.

